Predodžba međugeneracijskih obiteljskih odnosa u hrvatskim dječjim romanima

Tadijal, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:547193

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

KRISTINA TADIJAL

PREDODŽBA MEĐUGENERACIJSKIH OBITELJSKIH ODNOSA U HRVATSKIM DJEČJIM ROMANIMA

Završni rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

KRISTINA TADIJAL

PREDODŽBA MEĐUGENERACIJSKIH OBITELJSKIH ODNOSA U HRVATSKIM DJEČJIM ROMANIMA

Završni rad

JMBAG: 0303043713, izvanredni student
Studijski smjer: Predškolski odgoj
Predmet: Dječja književnost
Znanstveno područje: Humanističke znanosti
Znanstveno polje: Filologija
Znanstvena grana: Teorija i povijest književnosti
Mentorica: izv. prof. dr. sc. Kristina Riman

Pula, 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Kristina Tadijal, kandidat za prvostupnika Predškolskog odgoja, ovime izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

_____

U Puli, rujan 2020.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Kristina Tadijal, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „Predodžba međugeneracijskih obiteljskih odnosa u hrvatskim dječjim romanima“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, rujan 2020.

Potpis

_____

SADRŽAJ

1. UVOD 1

2. Hrvatski dječji roman u kontekstu povijesnog razvoja 2

2.1. O dječjem romanu 2

2.2. Povijesni pregled razvoja hrvatskog dječjeg romana 3

3. Motiv obitelji u hrvatskom dječjem romanu 7

3.1. Tradicionalna i moderna obitelj 7

3.2. Promjene prikaza obitelji u hrvatskoj dječjoj književnosti 8

4. Analiza odabranih hrvatskih dječjih romana 10

4.1. Jagoda Truhelka: *Zlatni danci,* 1918. 11

4.2. Mato Lovrak: *Družba Pere Kvržice,* 1933. 19

4.3. Ivan Kušan: *Lažeš, Melita,* 1965. 25

4.4. Miro Gavran, *Sretni dani,* 1994. 32

4.5. Nada Iveljić: *Marijina tajna*, 1995. 36

4.6. Sanja Pilić: *Ideš mi na živce*, 2011. 43

5. Model tradicionalne i moderne obitelji kroz rodne uloge 51

6. ZAKLJUČAK 56

LITERATURA

SAŽETAK

SUMMARY

1. UVOD

Tema hrvatske dječje književnosti u ovome radu odabrana je zbog važnosti književnosti i čitanja u odrastanju djeteta. S obzirom na to da se djeca s književnošću susreću odmalena, od najranijih dana dok kao slušači uživaju u čitanju priča prije spavanja, preko obrazovnog sustava koji ima propisane knjige koje se čitaju za lektiru pa sve do dobi u kojoj samostalno posežu za knjigom, ovim se radom željelo pokazati kako su odabrani hrvatski autori u svojim djelima djeci prikazali određene životne teme, ali i kako se kroz njihova djela mogu vidjeti promjene u međugeneracijskim obiteljskim odnosima.

Rad je podijeljen na četiri poglavlja, pri čemu se u uvodnom dijelu donose najvažnije karakteristike hrvatske dječje književnosti. Nakon toga je obrađen motiv obitelji u hrvatskoj dječjoj književnosti te su prikazane neke od razlika između tradicionalne i moderne obitelji. Slijedi poglavlje u kojem se analiziraju odabrana književna djela, dok je u analizi najveći naglasak stavljen upravo na međugeneracijske obiteljske odnose. Poglavlje o tradicionalnoj i modernoj obitelji, odnosno obiteljskim uređenjima koja susrećemo u odabranim književnim djelima, nalazi se na kraju ovoga rada kao sukus svih zapažanja koja su povezana i sa socio-ekonomskim uvjetima u romanima, s društvenim uređenjem te stereotipima i rodnim ulogama.

2. Hrvatski dječji roman u kontekstu povijesnog razvoja

2.1. O dječjem romanu

Pregledom dostupne literature uočeno je da se književna teorija i kritika posljednjih desetljeća nije uvijek slagala s vremenskim okvirom hrvatske dječje književnosti, a posebice unutar nje i s granicama okvira hrvatskog dječjeg romana. No, ono što je lako iščitati iz analiziranog jest da se počeci hrvatske dječje književnosti nalaze u prijevodima stranih autora kao prvoj literaturi za mlade, nakon čega u svojem pedagoško-didaktičkom obliku utiru i put literaturi koja se i službeno smatra početkom hrvatske dječje književnosti. Kasnije će se ta dječja književnost razgranati u svoj svojoj žanrovskoj različitosti, te će se pregled, promatrano kroz motiv međugeneracijskih odnosa, prikazati u ovome radu.

Stjepan Hranjec (1998:9) dječji roman definira kao slojevitu pripovjednu vrstu dječje književnosti, u kojem su glavni likovi djeca, sa svim svojim doživljajima, strepnjama i nadama, pri čemu je najvažniji poetički segment upravo naracija, odnosno uzbudljiva i napeta priča. Karakterizira ga, također, navodi, konzistentna i razmjerno neposredna linearna ekspozicija događaja. On, kao i brojni drugi autori o čemu će više riječi biti dalje u ovom radu, navodi problem definiranja granica i razdoblja unutar povijesti hrvatskog dječjeg romana. U svome pregledniku *Hrvatski dječji roman*, navodi da bi se stoljeće dječjeg romana, ugrubo, moglo podijeliti u dva dijela - prvi dio, u trajanju do 60-ih godina prošlog stoljeća, obilježen "osobama, osobnostima, poglavito i stoga što je u tome razdoblju dječji roman tek utirao put sebi" (Hranjec, 1998:12). Drugi dio povijesti hrvatskog dječjeg romana, obilježen je pak "silnim bujanjem dječjeg romana, mnoštvom dobrog štiva i još boljih književnika". U zaključku iznosi i da je hrvatski dječji roman "razmjerno mlada književna činjenica", ali i da je "u nepunih sto godina, taj roman dosegao svoju respektabilnu zrelost" (Hranjec, 1998:303).

Pod dječjim romanima u užem smislu Sanja Vrcić-Mataija (2011:145) podrazumijeva "tip romana u kojima se kao glavni likovi javljaju djeca osnovci, dok tip romana za mlade pretpostavlja književne junake srednjoškolce ili odraslije tinejdžere do dvadesete godine života, s preokupacijama primjerenima njihovoj dobi".

Dubravka Zima (2011:11) navodi da dječji roman u hrvatskoj znanosti o dječjoj književnosti nije određen i jednoznačan, a njegov opseg i doseg nisu do kraja definirani. Termini „roman", „dječji roman", „roman za djecu" i „omladinski roman", ne pojavljuju se

prije 30-ih godina 20. stoljeća, a dotad se dječji roman podnaslovljavao kao „pripovijest“, tj. „pripovijetka“.

Od 40-ih godina 20. stoljeća gubi se praksa podnaslovljavanja književnih tekstova terminološkim oznakama. Marijana Hameršak i Dubravka Zima (2015:202) navode i da “u hrvatskom kontekstu termin dječji roman postaje referentan od 30-ih godina 20. stoljeća kada se na produkcijskoj razini afirmira kao oznaka za dulji prozni tekst razvedenije fabularne i narativne organizacije”.

2.2. Povijesni pregled razvoja hrvatskog dječjeg romana

Dječja književnost je književnost namijenjena djeci; tako glasi jednostavna definicija koju su iznijeli Milan Crnković i Dubravka Težak (2002:7), dodajući da "u toj kratkoj definiciji bitna su tri pojma: književnost, djeca i namjena, i koliko je njihovo značenje točnije i jasnije, toliko je manje nesporazuma”. Milan Crnković (1990:5-6) dječju književnost određuje kao dio književnosti "koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi (grubo uzevši od 3. do 14. godine), a koja su svjesno namijenjena djeci, ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postala prikladna za dječju dob“. Nekoliko godina kasnije, točnije 1997., Milan Crnković će još uvesti i razliku između dječje književnosti od književnosti za mlade koja ponajviše proizlazi iz tematike i načinu na koji je ona obrađena, pa su "tako su prema njemu teme kao: pubertet, tjeskoba odrastanja, problemi na koje mladi nailaze u društvu teme književnosti za mlade, dok dječju književnost zaokuplja djetinjstvo, igra, prijateljstvo, sretni završeci, s tim da je ponekad vrlo teško odrediti granice jedne i druge književnosti" (Vrcić-Mataija, 2011:144).

Termin „dječji roman“ prvi put je objavljen upravo u studiji Milana Crnkovića *Dječja književnost* 1966. godine, pri čemu autor razlikuje dva tipa dječjeg romana; prvi je realistički roman, roman o djeci i djetinjstvu; drugi tip su granične vrste (pustolovni, znanstveno-fantastični, akcijski). Milan Crnković i Dubravka Težak dječju književnost dijele u četiri razdoblja, i to Filipovićevo doba do pojave *Šegrta Hlapića* 1913., zatim doba Ivane Brlić Mažuranić do Lovrakova *Vlaka u snijegu* 1933., slijedi Lovrakovo doba do Vitezove zbirke pjesama *Prepelica* 1956. i u konačnici dolazi Vitezovo doba. Drugo razdoblje, primjerice, obilježava visoki umjetnički domet dječje književnosti. U tom razdoblju stvarali su Ivana Brlić Mažuranić, Jagoda Truhelka i Vladimir Nazor. Dolazi do opterećenja rušenja starih sustava

vrednota i nametanja novih pravila. Zasluga drugog razdoblja je to što je hrvatska dječja književnost izašla iz diletantizma i fragmentiranih vrednota u pravu književnost te nastaju djela kojima nitko ne može osporiti visoke umjetničke domete i vrijednosti (Crnković, Težak, 2002:250). Treće doba počinje pojavom Lovrakovih romana *Vlak u snijegu* i *Družba Pere Kvržice*, a sama Lovrakova pojava označila je preokret. Obilježava ga realizam sa socijalnom obojenošću, traje do 1956., a u razdoblju od 1941. do 1945. nije izlazilo puno tekstova, dok prvih deset godina nakon rata dječja književnost služi političkim ciljevima. Prevladava realistički dječji roman, prevlast pripovijetke nad pričom i nefantastičnog nad fantastičnim (Crnković, Težak, 2002:347).

Berislav Majhut (2005:190), s druge strane, navodi da se početkom hrvatske dječje književnosti smatra "neka od značajnih godina u književnom djelovanju učitelja Ivana Filipovića (objavljivanje *Malog tobolca* 1850., početak izlaženja *Bosiljka* 1864., osnivanje Hrvatskog pedagoško-književnog zbora (HPKZ-a) 1871., ili početak izlaženja dječjeg časopisa *Smilje* ili *Knjižnice za mladež*)". Upravo je u časopisima, nastavlja Berislav Majhut, objavljena glavnina hrvatske dječje književnosti do kraja 19. stoljeća, osobito, u *Bosiljku* i *Smilju*, dodajući i da se razvoj hrvatske dječje književnosti može najbolje pratiti kroz njih. No dječja književnost nije se smatrala jednakovrijednim dijelom hrvatske književne produkcije te se zato često nalazila na marginama interesa, uz to treba imati na umu da i dodatni problem predstavlja činjenica da djela dječjih pisaca nerijetko moraju naići na odobrenje puno veće publike - nakladnika, učitelja, roditelja, knjižničara, kritičara dok ne dođe do djece (Majhut, 2005:30).

Dubravka Težak (1991:16) zbirku pedagoga Ivana Filipovića iz 1850., pod nazivom *Mali tobolac raznog cvětja za dobru i pomnjivu mladež naroda srbsko-ilirskoga* uzima kao ishodišnu točku hrvatske dječje književnosti, čime je “postavio temelje kako dječjoj poeziji tako i priči”. Marijana Hameršak navodi "da sve starije povijesti hrvatske dječje književnosti ističu da su djeca, kako to piše u najstarijoj od njih, u prvoj polovici 19. stoljeća, odnosno, prije no što se specijalizirane hrvatske dječje knjige počele tiskati u značajnijem broju, 'u nas čitala ono, što su čitali i stariji ljudi, pa je lektira odraslih u priprosta naroda bila ujedno i lektira omladine. Molitvene knjižice, prije spomenuti Relković, pa Kačić, to je bila prva i sva literatura omladine'" (2009:786).

U posljednjem desetljeću 19. stoljeća, konkretno 1892. godine, prema Vedrani Živković Zebec (2015:28), započinje razdoblje moderne, koje donosi stilski pluralizam i promjene na svim razinama romaneskne proizvodnje. Do tog doba je najraširenija bila "tzv. ćudoredna ili moralistička pripovijetka u kojoj se prikazuju velika razdoblja života pojedinca, a motivi koji

se uvode ne razvijaju se prirodno, nego su događaji motivirani svjetonazorom utemeljenim na vjeri u pobjedu dobra nad zlim, pri čemu je postupak deus ex machina čest odabir" (Zebec, 2015:29).

Sljedeća značajna godina prema Težak (2006:279) je 1956. koju promatra kao "prijelomnu godinu hrvatske dječje književnosti", navodeći da je te godine Grigor Vitez objavio zbirku pjesama *Prepelica* koja je prihvaćena kao paradigma moderne hrvatske dječje poezije, a Ivan Kušan objavljuje roman *Uzbuna na Zelenom Vrhu* kojim unosi niz novosti u koncepciju dječjega romana.

Berislav Majhut dodatno problematizira te navodi raniji začetak dječje književnosti u Hrvatskoj, u vidu postojanja djela nakladnika dječjih knjiga koji kontinuirano od 1846., objavljuje dječje knjige (Kolo mladih rodoljuba): prvu slikovnicu na hrvatskom jeziku 1863. *Domaće životinje i njihova korist* (s objavljivanjem slikovnica HPKZ nije želio ništa imati), prvi hrvatski roman za mladež (Vukotinovićev *Štitonoša*, 1844), prvu hrvatsku ilustriranu dječju knjigu, prvi hrvatski dječji roman, prvi hrvatski dječji igrokaz (2015:196).

Majhut je, između ostaloga, pobio tezu da 1850. počinje hrvatska dječja književnost, navodeći i šezdesetak naslova za djecu tiskanih prije 1850. godine. Pri tome se iz vida, dakako, ne treba ispustiti podatak koji iznosi Majhut (2012:105) o prvoj zabavnoj knjizi za djecu na hrvatskom jeziku, *Mlajši Robinzon: iliti jedna kruto povoljna i hasnovita pripovest za detcu*, objavljenu 1796. Majhut (2008:67) generalno razlikuje četiri faze u periodizaciji hrvatske dječje književnosti pri čemu prva faza traje od 1919. do 1945., druga od 1945. do 1956., treća od 1956. do 1990., a četvrto razdoblje se odnosi na period nakon devedesetih godina dvadesetog stoljeća.

Sanja Vrcić-Mataija (2011:144) ukazuje da "u povijesnoj poetici hrvatskoga dječjeg romana prevladava raznoliko i neujednačeno terminološko nazivlje s obzirom na imenovanje sastavnica koje pripadaju romanu kao književnoj vrsti".

Mladen Subotić (1991:121) pojašnjava da "te razlike proizlaze iz različitih koncepata gledanja na dječju književnost: je li to književnost koja je namijenjena samo djeci ili ona koja je namijenjena odraslima, a rado je čitaju i djeca; ili su to pak ona djela koja imaju univerzalnu vrijednost, a odrasli su u njima uočili značajne odgojno-obrazovne mogućnosti pa su ih preporučivali djeci", usto spominjući i drugu nezaobilazna pretpostavku za određivanje početka odnosno pojave dječje književnosti - položaj djeteta u društvu. No, i kod Mladena Subotića se nalazi zapravo odrednica, pozivajući se, naravno, na "najeminentnije teoretičare i povjesničare dječje književnosti" koji početke dječje književnosti vežu uz "pojavu naprednog hrvatskog

učiteljskog pokreta, HPKZ, i pojavu dječjih literarnih listova, čije je središnje ime Ivan Filipović". Hrvatska dječja književnost tog razdoblja uvjetovana je okolnostima u kojima je nastala, navodi Mladen Subotić, pišući i da su "njen profil određivali oni pedagoški i kulturni djelatnici koji su svoje stvaralačke napore pokazivali i u pedagoškom i u književnom stvaralaštvu" (Subotić, 1991:122). Osim toga, navodi i da "dječja književnost hrvatske moderne čini u estetskom pogledu značajan pomak u odnosu prema književnosti koja joj je prethodila, prema književnosti koju su pokretali i afirmirali napredni hrvatski učitelji u polovici devetnaestoga stoljeća", ističući da je "napredak uvjetovan zamahom hrvatskog modernističkog pokreta i estetskom orijentacijom pisaca hrvatske moderne" (Subotić, 1991:121).

3. Motiv obitelji u hrvatskom dječjem romanu

3.1. Tradicionalna i moderna obitelj

Tema obitelji je u dječjoj književnosti, navodi Stjepan Hranjec (2005:28), prisutna od davnina pa sve do danas, više nego ijedna druga - zahvaljujući čemu je možemo smatrati „društveno kontekstualiziranom“ i uvijek aktualnom i poželjnom, dodajući tome i oznaku da je tema obitelji društveno uvjetovana, a može se promatrati još i povijesno – kulturološki i tipološki. Obitelj, obiteljski život i odnose unutar obitelji u hrvatskoj dječjoj književnosti srećemo veoma često jer se obitelj smatra najvećom vrednotom u životu djeteta, navodi Ivan Bošković (2005:19), dodajući i da je da je motiv obitelji nekada imao povlašten status u starijim razdobljima dječje književnosti, odnosno da u dječjoj književnosti obitelj ima veliku važnost za odgoj djeteta, ali i za upoznavanje i spoznavanja svijeta koji ga okružuje.

No, da bismo mogli uopće govoriti o motivu obitelji u hrvatskom dječjem romanu, prvo valja odgovoriti na pitanje što je to obitelj. Nije uvijek jednostavno pronaći jednostavan, adekvatan i sveobuhvatan odgovor. Najvažnija razlika u shvaćanju pojma obitelji povezana je s promjenom tradicionalne obitelji i moderne obitelji, što je i jedno od polazišta ovoga rada.

Nasuprot tradicionalnom poimanju obitelji, danas postoje brojne inačice obiteljskih zajednica koje u društveno-pravnom smislu nastoje biti ravnopravne. Prema natuknici Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže, obitelj je definirana kao “osnovna društvena skupina, povezana srodstvom, utemeljena na braku i zajedničkom životu užega kruga srodnika, prije svega roditelja, koji vode brigu o djeci (svojoj ili posvojenoj) te ih odgajaju. U većini društava veza između roditelja i djece čini jezgru, nuklearnu obitelj, koja se u većoj ili manjoj mjeri izdvaja iz šire rodbinske mreže”. No, kako navodi Dragan Nimac (2010:24), razni socijalni, kulturološki, antropološki i ideološki čimbenici kroz vrijeme su utjecali na obitelj kao instituciju.

Kako navodi Nimac (2010:29), sociolog Anthony Giddens tradicionalnu obitelj definira kao "zajednicu utemeljenu na ekonomskim interesima bez ljubavi, gdje je žena bila podčinjena mužu, bez ravnopravnosti među bračnim drugovima". Odnosno, prema tumačenju Dragana Nimca, kao zajednicu u kojoj su članovi zajedno bez ljubavi, spojeni prema ekonomskim interesima, u kojoj muž zarađuje, a žena mu je podređena, nema ravnopravnosti, a seksualnost i bliskost je svedena na reprodukciju – taj tip obitelji prevladava do sredine prošlog stoljeća.

Drugi autori smatraju da je tradicionalna obitelj ona koja broji puno članova, uključuje bake i djedove, strogu podjelu rada, vjernost ili zajedničko pojavljivanje u javnosti (Nimac, 2010:28).

3.2. Promjene prikaza obitelji u hrvatskoj dječjoj književnosti

U 21. stoljeću pojam tradicije postaje nešto što simbolizira starost i kulturnu zaostalost, dok je na početku 20. stoljeća, kao i ranije, obitelj imala privilegirano mjesto gdje su se prenosile vrijednosti tradicije. Dragan Nimac (2010:24) razrađuje pojam tradicije (lat. *tradere* – prenositi, predati), kazuje da je tradicija prenositelj vrijednosti (stavova, mišljenja i vjerovanja) i tako biva dijelom ljudske povijesti. Tradicija podrazumijeva one običaje, vrijednosti i principe koji su bili korisni za život ljudske zajednice, koji su se zato kroz vrijeme ponavljali te su prenošeni s koljena na koljeno.

Iako su se uloge i funkcije obitelji kroz stoljeća mijenjale, ono što je ostalo nepromjenjivo je to da je obitelj „primarna društvena zajednica“ te da su obiteljski odnosi jači od bilo kojih drugih odnosa. Ono što ju karakterizira je: povezanost između njezinih članova, zajednički interesi i poštivanje određenih normi. Ne samo za pojedinca, od velike je važnosti za cijelo društvo, zajednička će biti i bila je svim obiteljima u svim vremenima. Ona određuje kako će se pojedinac uključiti u širu društvenu zajednicu, jer u obitelji stječe temelje emocionalnog, socijalnog i moralnog razvoja ličnosti (Nimac, 2010:26).

Kada govorimo o modernoj obitelji, nailazimo na strukturne promjene u definiranju pojma obitelji. Novosti unutar same obitelji su: smanjenje članova i promjena oblika, a pojedinci imaju veću autonomiju. Društvene promjene, užurbani način života i stres potaknuli su čovjeka da utočište potraži u obitelji – i upravo zahvaljujući tome, ali u emocionalnom smislu, privrženost obitelji raste. Kako navodi Dragan Nimac (2010:34), za razliku od prijašnjih vremena dolazi do promjene strukture moći i autoriteta – otac nije više neopozivi autoritet, teži se tome da dijete ne kontrira svojim roditeljima već da s poštivanjem izražava svoje mišljenje ili stav, gubi se autoritarno ignoriranje dječjeg stava.

Vodeći se tvrdnjom Sanje Vrcić-Mataije (2011:147) koja kaže da je dječja emancipacija, odnosno "uvažavanje djetetova društvenog položaja predočeno kroz jasno izgrađeni dječji identitet, koji se u romanima najbolje očituje kroz pripovjednu fokalizaciju lika, jesu temeljni sociološki kriteriji koji uzrokuju prijelaz s tradicionalnog na moderni, a time i na postmoderni tip dječjeg romana“. U analizi odabranog književnog korpusa u ovome radu

prikazat će se i promjene unutar obitelji kao i unutar međugeneracijskih odnosa, koji uostalom i čine okosnicu odabranih romana.

Promatramo li tradicionalne i moderne odnose unutar obitelji u hrvatskoj dječjoj književnosti, razlike su također više no očite. Prema pisanju Sanje Vrcić-Mataije (2011:147), u tradicionalnom dječjem romanu likovi su obično djeca ili adolescenti koji se upuštaju u pustolovine i upadaju u neprilike, a koji sadrži i prikaz "patrijarhalnih obiteljskih odnosa, položaja neemancipirane djece unutar obitelji ili skupine istomišljenika, o dječjem identitetu izgrađivanom na dominantnom utjecaju bližnjih, uglavnom istospolnih obiteljskih uzora. Dječji su likovi konvencionalno oblikovani što podrazumijeva naglašenu rodnu podijeljenost, pri čemu su djevojčice uglavnom pasivni, a dječaci aktivni narativni elementi". Ono što se može primijetiti, u tradicionalnim dječjim romanima djeca su snažno vezana uz roditelje, dok je njihov svijet ispunjen igrom, školom, prirodom pri čemu „u tradicionalnom se romanu uglavnom sve svodi na dječju pustolovinu iz koje se razotkriva slika djetinjstva izgrađena na starijim društvenim igrama, pri čemu djeca najviše vremena provode na otvorenom, u prirodi ili rjeđe na gradskim ulicama, jer je selo ili predgrađe temeljni prostorni topos takvih romana". Dodajmo tome i tvrdnju Dubravke Težak i Marine Gabelice (2017:126) koje navode da "većina teoretičara dječje književnosti navodi upravo pustolovnost i akciju kao bitne konstitutivne elemente dječjega romana".

S druge strane, u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, nekadašnja tematika djetinjstva, najčešće ruralnog, zamijenjena je prikazom urbanog djetinjstva. Tematikom dječjeg romana, uz navedene, postaje i niz nekad tabuiziranih motiva: anoreksija, pretilost, preljub, bolest, rat, smrt, rađanje, spolnost, invaliditet, ovisnosti, homoseksualnosti, nasilja i dr. čime se, kako navodi Stjepan Hranjec (2006), dječja književnost 'uozbiljuje' (Vrcić-Mataija, 2011:146). Promjene u modernom dječjem romanu u odnosu na tradicionalni su sveobuhvatne, baš kakve su promjene i na sociološkom planu definicije tradicionalne i moderne obitelji - javljaju se stilski postupci intertekstualnosti, intermedijalnosti, naglasak nije na događajima, već na psihičkom proživljavanju likova i prikazu njihova unutrašnjeg stanja (Vrcić-Mataija, 2011:148). U obiteljskom dječjem romanu djeca su, naspram roditelja, istaknutiji članovi obitelji te nisu ništa manje bitni od odraslih, dapače, ravnopravni su (Crnković, Težak, 2002:27).

4. Analiza odabranih hrvatskih dječjih romana

Kako bismo pokazali razvoj hrvatskog dječjeg romana, izabrani su neki od najreprezentativnijih hrvatskih autora i njihovih najvažnijih djela koja najbolje prikazuju promjenu predodžbi o međugeneracijskim obiteljskim odnosima u tim romanima. Analiza obuhvaća sljedeće hrvatske autore i dječje romane: Jagoda Truhelka: *Zlatni danci* 1918., Mato Lovrak: *Družba Pere Kvržice* 1933., Ivan Kušan: *Lažeš, Melita* 1965., Nada Iveljić: *Marijina tajna*, 1995., Miro Gavran: *Sretni dani* 1994. i Sanja Pilić: *Ideš mi na živce* 2011. Navedeni korpus je odabran jer se radi o važnijim autorima hrvatske dječje književnosti čija su djela u trenutku objavljivanja, ali i danas, najbolji predstavnici vremena i nositelji ideja vremena u kojem su nastali. Prikazat će se kako je izgledala tradicionalna, a kako suvremena obitelj i koje su najznačajnije promjene koje su se događale unutar obitelji kroz vrijeme.

4.1. Jagoda Truhelka: *Zlatni danci*, 1918.

Jagoda Truhelka uspješna je pedagoginja i književnica za djecu i mlade. Bila je suradnica časopisa „Vijenca“ i „Nade“. U svojim radovima suprotstavlja različite karaktere likova s idejom da pobjeđuje dobro ako se posjeduju vrline poput skromnosti i plemenitosti. Osim toga, veliku pažnju pridaje značajnosti rada i marljivosti. U njenim se djelima zato i pojavljuje lik učiteljice koja predstavlja borbu za ravnopravnost. Žene predstavlja kao neovisne intelektualke. Njeno književno stvaralaštvo najviše je obilježilo pisanje za djecu i mlade.

U svojim djelima pokušava sjediniti književnost i odgoj, odnosno književnim djelom prikazati način odgoja i odnose u obitelji. Ova se autorica najviše ističe uvođenjem u hrvatsku dječju književnost opisa djece i djetinjstva na autobiografskoj osnovi. Također afirmira tip obiteljskog romana (Težak, 2002:289). Njezina djela odišu željom za idealizmom. Za nju bi idealizam značio da se dijete odgaja u smjeru poslušnosti i stvaranjem strogog autoriteta.

Truhelkino stvaralaštvo obilježila je knjiga *Zlatni danci* koja pripada istoimenoj trilogiji u koju se još ubrajaju djela *Bogorodičine trešnje* i *Dusi domaćeg ognjišta*. Sa *Zlatnim* se *dancima*, prvim dijelom trilogije objavljenim 1918., pojavljuje u hrvatskoj dječjoj književnosti u kojem je vidljiv poetski realizam. To je najviše vidljivo u emotivnim odnosima prema likovima i prema poslu. Time se ujedno i označava početak hrvatske dječje književnosti (Hranjec, 1998:89). Kada je u pitanju klasifikacija prema književnim vrstama, postoji dilema. *Zlatni danci* se interpretiraju i kao dječji roman i kao zbirka pripovijedaka jer su prvotno objavljivani kao zasebne pripovijetke.

U *Zlatnim dancima* mogu se prepoznati značajke autobiografskog diskursa, pisanog u trećem licu. Truhelka prikazuje osječku obitelj i njihove međusobne odnose te atmosferu obitelji u kojoj odrasta troje djece. Autorica djelom opisuje i svoje vlastito djetinjstvo. Autobiografska poveznica očituje se i u tome što je lik oca učitelj, kao i njezin otac, a zanimljivo je da je i sama odabrala učiteljski posao. Pomoću glavnih likova, troje djece - Anice, Ćire i Dragoša povezuje se fabula romana. Sjećanjem na svoje djetinjstvo, Truhelka opisuje Osijek i rodni zavičaj i to načinom pripovijedanja „*fin de siecla* – mali svijet sa

dječjim snovima i iskrenom dušom“ (Idrizović, 1984:76). Truhelka ne piše memoarski već detaljno i slikovito opisuje svaki dio zavičaja, prostor rodne kuće te opisuje niz likova značajnih u njenom životu. Uz glavne likove i ostali su likovi iz njezine svakodnevice. Dakle, ona je svoj život, svoje zapažanje i iskustva predočila nizom priča o sretnom djetinjstvu istinski opisujući zavičaj, neke situacije iz svog djetinjstva i međusobne obiteljske odnose.

U romanu se pojavljuju i mnoge hrvatske povijesne ličnosti što daje određenu značajku patriotizma. Njene likove prepoznajemo kao osobe kod kojih je vidljivo poštivanje katoličkih kršćanskih vrijednosti. Kroz lik Anice autorica iskazuje čežnju da život u domovini bude kao u vrijeme kralja Krešimira i Zvonimira te time želi prenijeti poštivanje i ljubav prema domovini. Rodoljublje je vidljivo i u učiteljevim predavanjima i u obiteljskim razgovorima. Pod učiteljevom inicijativom „dječaci u improviziranim dječjim igrama rekonstruiraju poznate povijesne događaje; oponašaju povijesne ličnosti i s njima se identificiraju" (Subotić, 1991:131).

Obitelj u *Zlatnim dancima*

U *Zlatnim dancima* prikazana je skromna osječka obitelj iz sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća, koja se sastoji od oca učitelja, majke domaćice i troje djece. Pridruženi član obitelji je kuharica i domaćica Kristina. Osim njih, pojavljuju se i likovi bake, kume i još razni likovi poput prosjaka, obrtnika, umjetnika, učenika itd. Glavni likovi i njihova obitelj pripadaju određenom društvu i vremenu. Društvo ima svoje određene stavove, običaje, vjerovanja i odgojne mjere prema kojima obitelj živi. Već je primijećena učestalost ispreplitanja Truhelkinih autobiografskih elemenata s radnjom romana pa se tako i u ovom romanu može pretpostaviti da je autorica unijela elemente i sjećanja iz vlastite obiteljske religiozne tradicije. Navedeno se najbolje vidi u opisima božićnih običaja, prepričavanjem odlazaka u crkvu i hodočašća te umetnutim pobožnim pričama i domoljubnim stavovima. Osim toga, opisane su mnoge obiteljske dogodovštine i situacije poput dolaska bake, provođenja praznika kod bake, raznih posjeta, polaska u školu, selidbe i sl. Obitelj se kroz situacije i međusobne obiteljske odnose prikazuje kao obitelj puna ljubavi, vjere i domoljublja. Djeca su odgojena prema kršćanskom načinu

života. Roditeljima je važno prenijeti djeci ljubav prema Bogu i svijest da su oni stvoreni Božjom ljubavlju.

Obiteljsko provođenje vremena u Aničinoj obitelji obilježavaju razni razgovori, pripovijedanje priča, vesela druženja, zajedničke molitve. Roditelji su se trudili izdvojiti dovoljno vremena za druženje s djecom s naglašavanjem osjećaja zajedništva. Vidljiva je skladnost između članova. Što se tiče brige jednih o drugima, osjeća se ravnopravnost bez zapostavljanja. Naravno, nije uvijek sve bajno, ima i tužnih i problematičnih trenutaka. Najupečatljiviji su Truhelkini prikazi obiteljskog sklada u opisima zimskih večeri u kojima svojom prisutnošću i interakcijom sudjeluje svaki član obitelji.

Pozitivno razmišljanje, pripadnost, ljubav i sigurnost značajke su ove obitelji. Žive s mislima da je uvijek važno činiti dobro, osobito u blagdansko doba. Također, roditelji uče djecu mnogim kršćanskim načelima. Što se tiče obiteljskih problema, u obitelji se ističe da je svaki problem rješiv s kršćanskim praštanjem i ljubavlju. Za njih ljubav počiva na kršćanskim načelima (Hranjec, 1998:28).

Odnos roditelji - djeca

U Truhelkinim djelima roditelji su prikazani kao oni koji odgajaju djecu u smjeru da ovise o njima, samostalnost i vlastito mišljenje nije poželjno. Osim o roditeljima, u romanu djeca općenito ovise i o ostalim odraslima. Postoje sankcije i razne neprilike u kojima se mogu djeca naći u slučaju nepoštivanja i neposlušnosti. Tako je primjer opasnosti za djecu kada ostanu bez nadzora odraslih situacija kada Ćiro zapali barut i zamalo oslijepi.

> „Sav barut - Bog te pita gdje ga dobiše! – kad se zapalio, prasnuo Ćiri u lice, jer je htio izbliza vidjeti kako će fitilj zapaliti barut, pa se nije na vrijeme uklonio“ (Truhelka, 2004:154).

Otac je bio važan autoritet djeci, osobito strog prema sinovima. U slučaju njihove neposlušnosti i nestašluka bile su poduzete mjere kažnjavanja, često fizičkog u obliku „prašenja“. Nakon takvih scena djeca su se osjeća tužno i ljuto. Tako se Dragoš nakon jedne takve situacije i „prašenja“ odlučio na odlazak od kuće kako ne bi više nikada isto to

doživio. No, ustrajnost u bijegu i značajnoj samostalnoj odluci trajala je do susreta s ocem. Tada je u takvim situacijama uvijek prevladala samo želja za očevim zagrljajem. Ipak, uvijek postanu svjesni grešaka i činjenice da žive u složnoj obitelji s roditeljima koji pružaju mnogo čiste ljubavi. Otac je znao išibati djecu i tako pokazivati strogost i autoritet, ali im je prema zasluzi često pružao potpunu podršku.

Zbog Ćirine naprednosti u intelektualnom smislu s obzirom na njegove vršnjake, roditelji nisu sigurni kako se najbolje postaviti. Sretni su i ponosni, ali smatraju da bi mogao njihov autoritet time postati ugrožen. U mnogim se situacija vidi očev odnos prema djeci. Iako ima autoritet, zna biti i popustljiv. Primjerice, nakon što je Ćirino znanje postalo sve vidljivije, dopustio mu je da dođe na njegovu nastavu. Ipak, nije imao privilegije ni posebne pohvale od strane oca pred drugima, ali privatno mu je često dao do znanja da je ponosan na njega.

> „Pa neka ga tata nikada i ne pohvali u školi, on ipak osjeća daje tata njime zadovoljan i da ga više voli nego ostale đake. Samo kad se nađe s tatom nasamo, onda ga tata pogladi po glavi i rekne: - To je glavica vidovita. Vidi se da se rodio na samu Svjećicu. Zato mu je tako vedro u glavi.“ (Truhelka, 2004:84)

U djelu je vidljiva jaka povezanost između roditelja i djece. Unatoč ljutnji i srditosti roditelja kada su djeca nešto skrivila, znali su praštati i pružati ljubav i utjehu nakon što bi djeca pokazala grižnju savjesti. Primjerice, Anica je nakon što je slučajno škaricama ubola Dragoša pobjegla iz kuće. Ubrzo se vratila s osjećajem krivice i pokajanja. Iako su je grdili, roditelji su prihvatili njeno pokajanje i primili je u zagrljaj.

> „Oh, kako je dobro u očevu naručaju, na majčinu krilu!“ (Truhelka, 2004:147)

Roditelji su, između ostaloga, učili djecu da treba pomagati potrebitijima od njih. Tako su se djeca naučila živjeti suosjećajući i misleći na druge, nesebično pomagati i uzvraćati zlu dobrim. Roditelji su im davali fizičku slobodu, odnosno djeca nisu stalno bila pod nadzorom, ali ne i duhovnu. Morali su živjeti prema njihovim pravilima i kršćanskim načelima. Nisu im dopuštali samostalnost, već su ih ograničili, no uvijek su bili spremni usmjeriti ih na pravi put i pomoći im.

Djeca su znala pravila, ali nisu voljela manjak slobode. Osobito najmlađi član obitelji, Dragoš, ne voli nadzor rodbine i vrlo je tvrdoglavo dijete. Često plače da bi se umilio roditeljima i tako na njih utjecao kada se naljute. Nakon neuspjeha u tome, uvijek želi otići što dalje od njih.

Majka je osoba koja se najviše brine za cjelokupnu obitelj i stavlja je uvijek ispred svega. Puna je nježnosti i ljubavi te je čak i ljutnja brzo prođe. Najvažnija joj je dobrobit cijele obitelji, dobra je u slušanju tuđih potreba i trudi se svima pomoći te za sve naći rješenje. Uvijek je brižljiva i marljiva te joj ništa nije teško.

> "Iza večere je. Oko stola skupila se sva porodica. Pred majkom leži hrpa haljinica i čarapa što su ih nestašna djeca preko dana isparala i poderala. Majka krpa i popravlja kvarove kako bolje zna." (Truhelka, 2004:102).

Dakle, roditelji su autoritetni, ali i vrlo brižljivi. Djecu uče skromnosti koja se smatra najvećom vrlinom i pravilnom ponašanju odgojem prema kršćanskim načelima. Prvenstveno, uče ih pomagati drugima, osobito siromašnima. Takve im lekcije daju tako što ih vode kod siromašnih obitelji da djeca najbolje shvate problem siromaštva i pravu stvarnost siromašnih.

> „Anica osta zamišljena i u srcu joj se nešto čudno pokrenulo. (…) Anica se uzme siliti da misli na mnoge siromašne ljude što nemaju hrane i obrane, pa stane u glavi premetati po svom lutčijem gospodarstvu što bi odanle mogla prikupiti za Rezinu djecu. (…) Mama, ti nama u deset sati nemoj više davati kruh s maslom, nego ćemo to uštedjeti i pokloniti Rezinoj djeci.“ (Truhelka, 2004:180)

Djeca

Djetinjstvo u romanu Jagode Truhelke prikazano je kao razdoblje dječje sigurnosti, ali i njihovog podređenog položaja. U obiteljima onog vremena, nepoželjna je dječja samostalnost bilo koje vrste osim one koja pokazuje ponašanje odobreno od odraslih (Zima, 2011:47). Djetinjstvo u njenim romanima obilježava i neopterećenost, zaigranost te maštanje. Kod Anice nije vidljiva emancipacija zbog rodnog identiteta koji je svakodnevno

obilježava i koji majci služi kao objašnjenje na sva Aničina pitanja. Prilagodljivija je okolini od brata Ćire. Podređuje se zahtjevima okoline, usklađuje svoje želje i ponašanje prema autoritetu. Kod nje je najvidljivija podređenost, iako je najpoznatija kao borac za pravdu i ravnopravnost. Zbog poslušnosti i podređenosti i kao dijete i kao djevojčica naprema dječacima osjeća se nespokojno i zapostavljeno što budi u njoj prkos da se bori za ravnopravnost. Vrlo je inteligentna i darovita, prava intelektualka. Kod prilagođavanja Anice u društvu vidljiv je problem u ono vrijeme, a odnosi se na percepciju rodnog identiteta. Anica je nezadovoljna pravljenjem razlika između nje i braće. Razlike se prave u obavezama, očekivanjima i pravima. Autorica likom Anice iskazuje osjećaj nepravde koji je i ona doživljavala tijekom svog djetinjstva.

> "Zar tebi, mamice, nije žao tvoje jedinice, što se toliko pati šivanjem na tom vrućem danu, pa još i o praznicima , koji su zato, da se praznuju , a dotle se dječaci slobodno smiju igrati ili se skitati bogtepita kuda sve po gradu. To je ipak nepravda! Zašto je to tako? Onda odgovori mama: Zato, što su oni dječaci, a ti si djevojčica. " (Truhelka, 2004:222).

Osim što je htjela ravnopravnost i pravdu, bila je tipična djevojčica koja voli sanjariti i maštati. Iza Aničinog lika krije se Jagoda i njezini stavovi. Između ostalog, obje se bore za jednakost u obrazovanju djevojčica i mladića. Vrlo se brzo zanosila pričama i stvarima oko nje, osobito ljepotama prirode. Ljubiteljica je uzbuđenja i u svemu ga pronalazi.

Također je sklona plakanju kad osjeti krivicu zbog zanemarivanja, laganja, skrivanja ili kada se netko, osobito roditelji naljute na nju. Često zaplače i slušajući tužne priče, osobito one o nečijem nesretnom životu. Suosjećajna je prema svima, posvećuje svima pažnju i svoje vrijeme. Povjereno joj je čuvanje braće. Nježna je i pažljiva prema svim članovima obitelji, osobito kada je netko od njih bolestan. Također je krasi velikodušnost prema svima voljenima i potrebitima. Često ispadne krivac za Ćirine i Dragošine nestašluke, pa se i počinje osjećati krivom, iako uvijek pati za pravdom.

Za djecu su, između ostalog, bili vrlo bitni praznici. Početak praznika nestrpljivo je iščekivala Anica koja se posebno radovala vremenu provedenom kod bake. Praznici kod kuće i kod bake značajno su se razlikovali.

"I Anica brojila koliko će još dana ići u školu. Za nju su praznici kod bake imali još i posebnu važnost. Kod bake nema pletiva, nema tu svaki dan da se oplete dvadeset puta okolo čarape, kao kad se praznici provedu kod kuće. Nema kod kuće o praznicima ni igre od zore do mraka." (Truhelka, 2004:220-221).

I tu se očituje želja Aničina želja za ravnopravnošću s braćom koji takvih obaveza za vrijeme praznika nisu imali. Stalno je muči što mora najviše raditi i žrtvovati se i što je uvijek isti razlog tomu: ona je djevojčica, a oni dječaci. Postoji mnogo poslova i zanimanja koji su namijenjeni prema tradiciji samo za djevojčice, primjerice šivanje.

"Zašto baš ja moram plesti? A Ćiro i Dragoš ne moraju, već čitav bogovetni dan smiju se igrati?... Pa jel ti pravo? I u dječaka ima deset prsta, pa bi i oni mogli plesti." (Truhelka, 2004:222).

Tako Anica često razmišlja o svom rodnom identitetu i razlikama u obavezama i očekivanjima kod dječaka i djevojčica.

Ćiro je oblikovan na temelju Jagodinog starijeg brata koja je sušta suprotnost Anici, odnosno Jagodi. Vrlo je naivan i brbljiv dječak. Uvijek misli da može više pojesti nego što je to ustvari moguće. Oči mu jedu uvijek više od želudca. Ima stalnu potrebu i želju velikih razmjera za osamostaljivanjem. Kod njega je vidljiva mentalna emancipacija.

"...ovako sam i slobodan i ići po svijetu, bez dosadne pratnje. Dodija čovjeku ono vječito: čuvaj se, past ćeš, zablatit ćeš se, hajde brže, hajde polaganije." (Truhelka, 2004:18)

Ne želi se uklopiti u unaprijed određene obrasce, ne želi biti prilagodljiv pod svaku cijenu. Uvijek želi dodatna objašnjenja za sve, voli stalno nešto istraživati. Vrstan je intelektualac i pun znanja, no svejedno uvijek željan i spreman nešto više i novo naučiti. On je onaj koji ruši Aničine maštarije realnošću vraćajući je u surovu stvarnost.

"Baš i taj Ćiro! Uvijek kad se njoj nešto osobito dopada, onda on mora nešto kazati pa joj je odmah kao da joj se gasila kakva čarobna svjetlost." (Truhelka, 2004:255).

Sve što saznaje, spreman je prihvatiti kao surovu stvarnost bez idealizacije. Voli logiku i činjenice i samo njima vjeruje. Tako i svog brata i sestru vraća u stvarnost i često

time uništava njihovu radost svojim iskrenim realnim komentarima. Primjerice, brata Dragoša rastuži kada mu za drveni konjić kojeg dobiva za dar, kaže da to nije novo kupljeni, već je pripadalo njihovim rođacima. Voli ih zadirkivati, no itekako je vidljiva njegova ljubav prema njima kao i pružanje zaštite unatoč uobičajenim bratskim razmiricama.

Dragoš je najmlađe dijete u obitelji. O njemu najmanje podataka i sitnica doznajemo kao i u Jagodinoj biografiji ima malo podataka o bratu Dragošu. On je nestašno, zaigrano, spontano, iskreno i svima simpatično dijete. Voli oponašati druge, osobito starije, čak se više voli družiti sa starijima nego sa svojim vršnjacima.

"Ajde, što ćeš ti tu? Tebi tu nema mjesta, ti si mali." (Truhelka, 2004:148).

Dakle, djeca u *Zlatnim dancima* žive pod utjecajem roditeljskog autoriteta i nemaju samostalnost, no ipak imaju svoju osobnost i trude se ne biti u potpunosti podređeni odraslima.

4.2. Mato Lovrak: *Družba Pere Kvržice*, 1933.

Ivo Zalar (1978:25) za Matu Lovraka navodi da se, za razliku od ostalih pisaca-odgajatelja, izdignuo svojom sposobnošću promatranja, analiziranja i doživljavanja djeteta iz svog učiteljskog poziva, navodeći i da početkom 30-ih godina 20. stoljeća dolazi do promjene u pisanju, odnosno da se tadašnja dječja književnost udaljava od fantastičnih motiva te tradicionalnog prikazivanja dječje zbilje. Lovrakovo doba, pojašnjava Stjepan Hranjec (2006:71), karakteriziraju okolnosti u kojima starojugoslavensku zajednicu najžešće zahvaća jedan od valova agrarne krize. Iznimno je prisutno socijalno raslojavanje i siromašenje sela, pa u toj situaciji seljak naglo osiromašuje, prodajući svoj proizvod za vrlo nisku cijenu, a sve to kao posljedica svjetske ekonomske i gospodarske krize.

U Lovrakovim djelima mogu se vidjeti elementi obiteljske prilike i nasljeđa, selo i seoski način života, sloboda i slobodna skitnja u selu, divljenje učitelju. Upravo u tom odgojno - obrazovnom procesu, prema Mati Lovraku, učenik mora biti aktivan u odgojnom procesu i dokazivati se svojim radom, treba ga od malih mogu navikavati na rad, a učitelj mora probuditi dječje zanimanje za školom (Hranjec, 2006:72).

Jedno od obilježja Lovrakovog romanesknog opusa je princip kolektivizma, romani su mu koncipirani oko grupe ili družine većinom dječaka, a unutarnje ustrojstvo tih grupa hijerarhijski je orijentirano. Nema individualne karakterizacije likova već je narativno težište na grupi. Grupa dječaka je okupljena oko iznimnog pojedinca kojeg krase mnoge vrline kao što su gorljivost i marljivost te predstavljaju jednu bolju budućnost, navodi Dubravka Zima (2011:83). Osim toga, Mato Lovrak u hrvatski dječji roman uvodi motiv igre koji postaje jednim od ključnih elemenata romaneskne strukture (Zima, 2011:59). Nadalje, ono što je najvidljivije u Lovrakovom stvaralaštvu je upravo idealiziranje djetinjstva i djeteta koje se razlikuje od odraslih po svojoj nevinosti, naivnosti i prebivanju u *utopijskom djetinjstvu* gdje ne postoji moralna degradacija niti pogrešne vrijednosti (Zima, 2011:86).

Prema Stjepanu Hranjecu, *Družba Pere Kvržice* naglašava kolektivnu svijest, skupno postignuće, pri čemu se kroz čitav roman, za razliku od njegovog *Vlaka u snijegu,* uspoređuju djeca i odrasli. Usporedba je, navodi, "neprestana i naglašena na dva mjesta:

kada seljaci vijećaju o oživljavanju mlina, a Perina ga je družba već posve uredila" i na samom kraju romana kada družba dobije "pohvalu" - "Tvoja nas je družba naučila pameti!" (Hranjec, 1998:42). Analizirajući likove u *Družbi Pere Kvržice* i drugim Lovrakovim romanima, Stjepan Hranjec ističe da Mato Lovrak grupu kao skupni lik "nasljeđuje iz svjetske dječje književnosti - Twaina, Molnara, Kastnera". Opisujući dalje, kaže i da je Lovrakov najčešći model "čvrsto organiziran kolektiv s vođom, ali i nizom individualaca" na koje su prenesene klasne podjele odraslih (Hranjec, 1998:45).

Obitelj u romanu *Družba Pere Kvržice*

U romanu *Družba Pere Kvržice* javlja se odbojnost prema gradu i gradskoj sredini. Radnja je smještena na selu, ali atmosfera nije idilična, već se primjećuje proces mimetiziranja zapuštene socijalno raslojene seoske sredine. Osjeća se i podjela na bogate i siromašne, kao i rascjep između tradicije koja je zaostala i inertna i novih socijalnih elemenata čiji su nosioci učitelji. Tako, primjerice, školovanje djece ne nailazi na razumijevanje i potporu odraslih, već za roditelje automatski znači i par ruku manje za brigu o stoci i poljima. S obzirom na to da je posla na selu uvijek bilo mnogo, a da se i dalje uglavnom živjelo u siromaštvu, ideja da djeca odlaze u školu nije nailazila na odobravanje roditelja. To se odnosi i na Peru koji ipak ide školu, ali prije mora odvesti i stoku na ispašu: „Za kratko je vrijeme Pero vodio kravu u polje. Treba s njom proći od kuće do šume uskim travnatim puteljkom. Krava pase na tom putu." (Lovrak, 2003:15).

> „Istina, učitelj stalno govori: 'Ponesite, djeco, knjigu i na pašu, pa ispred krave čitajte.' Pero je mislio: 'To je pametno, da je činio tako, sada bi mu bila pri ruci'." (Lovrak, 2003:5).

U romanu *Družba Pere Kvržice* pojam toplog doma ne postoji i izostaju opisi djece u obiteljskom okruženju. Odrasli su zaostali, djeca dobivaju samo batine i koprive, ništa im nije pruženo, ističu Crnković i Težak (Crnković, Težak, 2002:364). Takvih je situacija čitav niz, primjerice kad Pero govori Šilu:

> „Bez tebe će mi biti kao bez brata rođenog. Ali kad je tvoj otac strog, nemoj dolaziti u mlin. Ubit će te." (Lovrak, 2003:28).

„Cijela družba bila je toga dana strašno umorna. Slabo su i spavali. Svi su se nekako sretno izvukli kod kuće. Samo je Milo dijete stradao. Majka je uzela tanku šibicu te ga šibala po bosim nogama.“ (Lovrak, 2003:32)

„Šilo i Pero vrate se kući. Šilo je plesao pred majkom kao ono jednom Milo dijete. Ona uze tanku šibicu i opleće ga njome po bosim nogama. Viče mu:

— Sramoto moja! Tepčino! Propalice jedna! Šilo cmizdri. Guta suze, pleše i samo što ne prizna sve pred majkom. I plačući penta:

— Sve bi onda propalo!

— I propast će, propasti, propalice jedna, a ne moj sine! — prihvaća majka. — Priznaješ li?“ (Lovrak, 2003:36)

„Polovica ih dobila batine zbog tobožnje skitnje. Majka je Danicu žarila koprivom po bosim nogama. Muka je to bila podnositi, no oni su opet stisnuli zube i tajne nisu odali!“ (Lovrak, 2003:55)

Djeca

Pero Kvržica je “dječak u dobi od oko 11 godina, superioran ostalima u svemu, organiziran, pravedan, pošten” (1998:45). Ujedno je i vođa svoje družine koju je okupio kako bi obnovili stari mlin u selu, k tome nositelj ideje da se slogom stvari mogu mijenjati u boljem smjeru.

On je pokretač radnje, organizator kolektiva. U svemu tome krije se i vrlo jasna poruka, a to je da se uz dogovor i slogu mogu riješiti gotovo svi problemi. Naime, dok bi se vrlo lako pomislilo da je Perina družina još samo jedna skupina djece koja vrijeme provodi u zajedničkoj igri, važno je imati na umu i da je mlin koji su odlučili popraviti propadao zbog nesloge u selu. A onda Perina družba u tom kontekstu predstavlja i snagu koju nove ideje mogu unijeti, predstavlja pokretače promjena, a to je ono što je hrvatskom selu, u to vrijeme, u društveno - političkom kontekstu najviše trebalo.

Mato Lovrak u ovom romanu postavlja opoziciju i bavi se problematikom selo – grad. S obzirom na socio-ekonomske okolnosti i činjenicu da im roditelji nisu mogli

neprestano kupovati nove igračke, uz uobičajene dječje igre, kao što lovice ili žmirke, oponašaju odrasle, njihove probleme, stavljaju se u njihovu kožu, uz igru, rade sa svojima i pomažu im. Zato su djeca u *Družbi Pere Kvržice* brižna, radišna, snalažljiva, okretna i spretna (Zalar, 1978:28).

Djeca i odrasli

U *Družbi Pere Kvržice* je očit antagonizam između svijeta odraslih i dječjeg svijeta. U romanu je jasno vidljivo da su likovi odraslih suprotstavljeni djeci. Djeca su prikazana kao pametna, mudra, samostalna, dosjetljiva, spretna, ona su nada u bolju budućnost jer znaju više od odraslih koji ih samo sputavaju i ograničavaju (Zalar, 1978:26). Pri kraju romana, kada Pero predaje obnovljeni mlin, glasno razmišlja:

> „Predali smo im mlin. Ta, morali smo, ali kažem vam: Oni će opet sve upropastiti.“ (Lovrak, 2003:134).

Sumnja u njihovu sposobnost održavanja obnovljenog mlina. U Perinim se riječima da iščitati svojevrsna kritika svijeta odraslih. Zima (2011:59) Lovrakove likove smatra nositeljima društveno – utopijskih ideja, odnosno kaže da dijete prebiva u utopijskom prostoru i sve to odrastanjem gubi. Motiv odrastanja u 19. stoljeću u dječjem romanu je metafora identiteta, kaže, dok u 30-im god postaje metaforom gubitka.

Na početku romana upoznajemo Perinu baku. Baka metaforički prikazuje odrasle koji su nerazumni, priprosti i ne zna što je dobro za Peru, a što ne. U odnosu prema Peri ne vidi se njezina toplina i ljubav prema unuku. Vidljiva je superiornost (moralna i intelektualna) djece nad odraslima, uloge su im zamijenjene: djeca poučavaju starije, pa tako Pero poučava baku o kemijskim procesima koji se događaju u sobi (Zima, 2011:86).

> „-Znam što je! Tu nema kisika! Svršeno! Moraš se ugušiti! Skače s postelje i otvara mali prozorčić. (…) Baka ne trpi otvoren prozor. -Propuh je! Znao sam, bako, da ćete prigovarati. Ne može biti propuha. Ta samo je jedan prozor otvoren!... U školi učimo da je soba puna ugljične kiseline.“ (Lovrak, 2003:14)

„Pero nastavlja: Nema vam pomoći, bako! Đaci mnogo toga znaju.“ (Lovrak, 2003:17).

„Kad se Pero vratio s paše, baka mu je dala crnu kavu. On je prigovarao: — Ta grka crna tekućina nije za djecu. U njoj se nalazi kofein. Ja ću od nje dobiti najmanje — koleru!“ (Lovrak, 2003:5).

„Ne može se s njima raditi. Oni nikad u školi nisu učili o jezerima! Kaže Milo dijete. Moj je tata zapamtio iz škole jednu jedinu pjesmicu: Daj mi grle jedno zrno… Oni ne znaju da čovjek ima nepotrebno slijepo crijevo – veli Pero. A o kakvom ljetovalištu da i ne govorimo! Pravo veli naš Medo, oni bi nam sve upropastili!“ (Lovrak, 2003:61).

Odnos Pero – roditelji

Peri su otac, a i učitelj, osobe u koje ima povjerenja:

„Kad su se našli u polju, stade Pero zamišljen i reče: — Moj otac i učitelj spadaju u našu družbu! Učitelj je naš... Da mu sve priznamo?“ (Lovrak, 2003:43).

Živjelo se u siromaštvu, što se vidi i iz nekoliko situacija na početku romana u kojoj Pero zatraži mlijeka, ali ga ne dobije. Upravo kroz te situacije upoznajemo i Perinu majku koja svome djetetu ne može dati mlijeka jer je ono na prodaju kako bi se tim novcem kupile druge stvari potrebne za kuću. Majka je prikazana kao odgovorna, radišna skrbiteljica za obitelj, ali je prisutna i svojevrsna emocionalna hladnoća. No to ne iznenađuje s obzirom da se radilo o teškim ekonomskim uvjetima, odnosno o borbi za preživljavanje.

„Pa, ostanemo li živi od propuha i dobijemo li za doručak žgance, onda molim da ih zalijete vrućim mlijekom! — Ne može biti — odgovara mu majka. — Mlijeko prodajemo da dobijemo koji dinar. Da kupimo soli i petroleja. Da tebe obujemo za zimu...“ (Lovrak, 2003: 4).

„Kravino se puno vime gotovo vuklo po zemlji. Majka kravu dvaput na dan pomuze, a nitko u kući i ne okusi mlijeka. Sve tuđi ljudi popiju! Tko? Pero ih ne pozna. Samo zna da su daleko. Negdje u velikom gradu.“ (Lovrak, 2003:4).

Povremeno se među djecom i roditeljima vidi emocionalna povezanost. U situaciji u kojoj je Perin otac bio zatvoren, Pero je bio poprilično uznemiren, toliko da je "prenio" svoje dužnosti oko družbe i mlina na Šila kako bi se mogao posvetiti brizi oko oca. Na kraju krajeva, ideja o popravku mlina zapravo je potekla od Perinog oca kojeg je mučila nesložnost sela i propadanje imovine koja bi mogla zasjati samo da je složnosti. Izuzev Pere i njegovog oca, jedini odrasli koji je stalnoj i izravnoj komunikaciji s djecom je učitelj – on prije saznaje za njihovu tajnu od roditelja, jer imaju više povjerenja u njega (Zima, 2011:87).

Perin otac je prikazan je kao marljiv, pošten i mudar. Uviđa kako bogati mlinar iskorištava seljake te ih potiče na obnovu mlina i slogu. Na kraju romana može se vidjeti topli odnos oca i sina:

„Perin otac pograbi sina u jednom času i podiže ga u vis. Onda ga pritisnu na prsa i poljubi u čelo. Sav je sjao od sreće. A onda mu reče: Sine! Tvoja je družba nas stare naučila pameti!“ (Lovrak, 2003:130).

Roditelji se općenito najčešće spominju u kontekstu kažnjavanja djece, kako je ranije već navedeno, a pritom su odgojne metode ponekad i vrlo nasilne:

„Nitko ne odgovara. Svi gledaju Šila. On bez riječi otkapča hlače i razvezuje gaće, te pokazuje modre masnice po debelom mesu. To je od biča. Mislio sam ubit će me ćaća…“ (Lovrak, 2003:61).

„Šilo i Pero vrate se kući. Šilo je plesao pred majkom kao ono jednom Milo dijete. Ona uze tanku šibicu i opleće ga njome po bosim nogama. Viče mu: Sramoto moja! Tepčino! Propalice jedna! Šilo cmizdri. Guta suze…“ (Lovrak, 2003:79).

4.3. Ivan Kušan: *Lažeš, Melita*, 1965.

Stjepan Hranjec za Ivana Kušana kaže da označava moderni, suvremeni, urbani dječji roman kojemu je i začetnik te da humor gradi na hiperbolizaciji, do razine groteske (Hranjec, 2006:100). Roman *Lažeš, Melita* naziva i "najpedagoškijim Kušanovim romanom". U kontekstu ranije dječje književnosti, a i na izmaku jednog društvenog uređenja, Ivan Kušan je odabrao pisati drukčije" i pokazati kako svrha dječje književnosti ne treba biti uzdizanje vladajuće politike te u punom smislu po kazao što je to umjetnička sloboda" (Banožić, 2016:45).

Dubravka Zima će primijetiti i da Kušanovi romani pokazuju pomak u hrvatskom dječjem romanu, točnije u slici djeteta koju projiciraju u svoje dječje likove te oni nastoje stvoriti dijete i oblikovati ga autonomno, kao i da njegovi romani nastaju 50-ih godina kada društveno uređenje pokušava (ne)izravno utjecati na sve segmente društvenog života (Zima, 2011:152). Ivo Zalar tvrdi da se pojavom Ivana Kušana i njegovog prvog djela označava početak nove etape u razvoju hrvatskog dječjeg romana, odnosno on predstavlja novi duh i pristup, izraz modernog vremena (Zalar, 1978:69). Kušanovo stvaralaštvo, dodat će, karakterizira i suvremen pristup dječjoj problematici, demistifikacija učitelja koji su skloni manama jednako kao i svi drugi te podizanje hrvatskog dječjeg romana na višu umjetničku razinu (Zalar, 1978:78).

Obitelj u romanu *Lažeš, Melita*

U Kušanovoj viziji obitelji u romanu *Lažeš, Melita* prisutni su novi društveni i obiteljski odnosi. Naime, kako tvrdi Dubravka Zima, u 60-im i 70-im godinama 20. stoljeća dolazi do destrukcije obitelji, „uža obitelj postepeno gubi primat što ga je imala kao dominantni modus privatnog života", pojava alternativnih obiteljskih oblika, dolazi do individualizacije dječjeg lika, ali u hrvatskoj dječjoj književnosti utječe se na dijete u načinu kako da se ponaša, usmjeravajući ga prema kolektivizmu, korisnosti i društvenoj svijesti (Zima, 2011:150).

U ovom romanu se vidi kako lažu i odrasli. Na samom početku romana možemo vidjeti kako Melitin otac ne preza od laži te se slavodobitno hvali ženi kako je dobio četiri dana bolovanja:

„– Onda su se vrata naglo otvorila. U sobu je banuo Melitin otac. On nije bio tužan. Naprotiv, sjao je od zadovoljstva. Priskočio je stolu, poljubio ženu u kosu tako da je odjeknulo kao hitac iz pištolja.

– Mamice, Mirice – ponosno izgovori – dobio sam četiri dana bolovanja. Ha, što kažeš?

Majka podiže glavu i tužno ga pogleda.

– Znači, znači da si uspio prevariti liječnika, je li? – reče ona tiho. (Kušan, 2012:6).

– (…) Bolje bi bilo da manje pušiš. I da jedeš manje mesa. To tebi škodi, a ne rad.“ (Kušan, 2012:7).

On smatra da su mu ta četiri dana potrebna jer je *premoren* i jer je radio *od jutra do mraka* u poduzeću. Vidljivo je da Melitin otac ne vidi problem u tome što je lagao te svoju laž opravdava mukotrpnim radom, a već u idućem razgovoru sa ženom razmišlja kako Melitu odučiti od laganja. Ipak, očito je i veliko nepovjerenje u supruga te ne želi da išta poduzima dok se ona ne vrati s puta. Poistovjećuje ga sa sinom i smatra da su na istoj razini iako mu je on otac:

„ – Samo dobro promisli što ćeš učiniti – reče žena. – Ali prije reci meni. Jer tebi svašta može pasti na pamet. Tebi i Nenadu. Vi ste isti…“ (Kušan, 2012: 9).

Djeca

U Kušanovim se romanima vidi velika promjena u dječjim likovima, koji su, kako tvrdi Stjepan Hranjec preseljeni iz ruralne uz urbanu sredinu i nove okolnosti. Stasali su time u “ravnopravne, samostalne, sa svojim svjetovima i doživljajima, željni pustolovina” (Hranjec, 1998:76). Kušan svojim dječjim likovima daje određenu mjeru samostalnosti te zato pomoć i akcija odraslih nije potrebna pri rješavanju fabularnih peripetija i zagonetki. Dječji likovi uspostavljaju odnose s društvenim marginalcima i pomažu njihovoj društvenoj rehabilitaciji (Zima, 2011:153). Djeca su samostalni likovi, odlikuje ih upornost, mašta i znatiželja. Likovi odraslih nisu toliko bitni, potisnuti na „fabularnu marginu“, njihova je najbitnija uloga negativaca – dječjih protivnika (Zima, 2011:158). Za

razliku od Mate Lovraka i njegovog uvođenja tematike sela i seoskog života u roman, ovdje Ivan Kušan prikazuje gradsku djecu. Mato Lovrak, s druge strane, prikazuje djecu kroz svoje zanimanje, dok Ivan Kušan nema nikakvih spona koje ga onemogućuju da pokaže stvarni dječji svijet (Zalar, 1978:70).

Odnosi roditelji - djeca

U romanu *Lažeš, Melita* odrasli predstavljaju stav društva, prekida tradiciju naglašenog poučavanja i opominjanja. Važno je uočiti da je roman *Lažeš, Melita* jedan od rijetkih u čijem je centru pažnje upravo djevojčica, jer su dotadašnji romani pretežno kao glavne junake imali upravo dječake. Glavna junakinja je djevojčica koja voli lagati ili blaže rečeno - voli izmišljati događaje koji bi se mogli dogoditi i tako imati moć predviđanja budućnosti. Majka koja je jedina u romanu ozbiljna i realna odlazi u posjet bolesnoj teti, a upravo će ju Melita pokušavati oponašati i tako odgajati brata i tatu što će dovoditi do smiješnih obrata. No njeno laganje dovodi i do narušenih odnosa između bliskih ljudi, stvara nepovjerenje, osjećaj straha te dovodi do smiješnih i grotesknih situacija.

Odrasli likovi u ovom romanu su slabije zastupljeni, pa tako “otac Branko Kosić se ne zna postaviti naspram dječjih nestašluka i slabosti; štoviše od same djece traži pomoć i inicijativu” do te mjere da i sam u nekim dijelovima postaje “trećim djetetom u obitelji” (Hranjec, 2006:105). Za razliku od drugih Kušanovih romana, gdje je figura oca predstavljena kao "stup patrijarhalne obitelji, strog, čvrstih stavova i pozitivnih moralnih prosudba" (Banožić, 2016:46) u romanu *Lažeš, Melita* situacija je sasvim drugačija. Konkretno govoreći o liku oca u romanu *Lažeš, Melita*, prvi put u hrvatskoj dječjoj književnosti nailazimo na lik djetinjastog i neozbiljnog oca (Banožić, 2016:47), koji laže - ne govori istinu o svome zdravstvenome stanju, pa je tako na bolovanju, umjesto na radnome mjestu. Osim poslodavcu, laže i svojim ukućanima, prvenstveno ženi o tome da je prestao pušiti, iako zapravo nije. Djeca su upravo od njega naslijedila loše osobine, a kada otac pokušava djeci dati smjernice o pravilnom ponašanju, takvo što ne nailazi na plodno tlo jer ni sam ne daje primjer uzornosti.

Likovi starijih su zasjenjeni likovima djece što je sasvim suprotno Lovrakovim likovima pa je tako i Melitin otac zbunjen i naivan. Tu je i luckasti profesor koji je prikazan humorno, teško da može poslužiti kao uzor, daleko je od Lovrakova idealnog učitelja. Upravo demistifikacija nastavnika, konkretno prikazivanje da su i oni, kao i svi drugi, podložni slabostima i porocima, jedna od značajnijih novosti u Kušanovom opusu (Zalar, 1978:77). Likove u romanu *Lažeš, Melita* generalno karakterizira drukčiji život nego likove kod Mate Lovraka, oni nisu ni dobri ni zli, odnosno izostavljena je crno-bijela tehnika karakterizacije likova (Hranjec, 2006:106).

Majka – kći

Na početku romana vidljiva je velika zabrinutost kod majke zbog Melitinog izmišljanja. U razgovoru s Melitinim ocem vidi se kako majka Melitino preuveličavanje i izmišljanje smatra bolešću.

> „Slušaj, mi moramo pogledati istini u oči. Naše dijete je bolesno. Jer, i to je bolest, strašna bolest.“ (Kušan, 2012:8).

Prvi i jedini majčinski pokušaj odučavanja od laganja bio je povjeriti joj jedan zadatak. Smatrala je ako joj povjeri ulogu čuvanja oca i brata kako onda neće imati vremena izmišljati i preuveličavati priče i događaje koji joj su se skoro dogodili.

> „– Mama – počela je Melita živo – znaš li što se dogodilo? Verica je gotovo došla pod auto … Šiljo i ja smo je držali, a ona nije htjela, znaš … Ja sam joj rekla: 'Nemoj, Verice, ti ne možeš još posve sama …' Ali me nije slušala. Pala je i udarila glavom o pločnik. Došao je jedan striko i uzeo je, stavio u auto (…)
>
> (…) Ja nisam neozbiljna kao Verica, znaš, Lijepo sam joj rekla: 'Nemoj, Verice. Razbit ćeš se …' Eto joj sad … I Šilji sam rekla …“ (Kušan, 2012: 18-19).

Jasno je da Melita pokušava pokazati majci da je ona ozbiljna i odgovorna djevojčica. Ovom konkretnom laži nastoji dobiti majčinu pohvalu i odobrenje za svoj postupak. S obzirom na to da joj majka povjerava svoju ulogu, ona želi dokazati kako je spremna brinuti za brata i oca, što je klasičan primjer oponašanja odraslih.

Otac - kćer

U cijelome romanu očita je prvo majčina, a zatim očeva težnja da se Melitu oduči od laganja. Unatoč zdravstvenim problemima otac puši, a Melita brine za njega te se postavlja strogo prema ocu.

„Tata, već tako rano pušiš? Prije doručka. E, znaš, da je mama kod kuće…“ (Kušan, 2012:36).

„Melita je ušla u kuhinju i ošinula oca tako strogim pogledom da mu je zastao dah u grlu. Znao je već dobro što to znači. Ipak, pokušao se braniti…

-Melita…
-Tata, samo baci tu cigaretu! Danas si previše pušio. Na bolovanju si zbog srca, a toliko pušiš.“ (Kušan, 2012:42).

Melitina izravna pitanja na kraju romana postaju sredstvo kojim ona osvještava odrasle, želi pokazati da između njezinih dječjih preuveličavanja i laganja kod odraslih nema razlike. Smatra da nije jedina koja je lagala i preuveličavala i zaključuje da „svi su oni izmišljali“. Svatko je lagao zbog nekog svog razloga. Teta Melanija ´laže´, izmišlja bolest i šalje brzojav zbog usamljenosti i osjećaja odbačenosti od obitelji. Oni u zoološkom vrtu izmislili su da je medvjed opasan, Šiljo i Verica ´lažu´ zbog inicijative od strane Melitina oca i brata.

„– Ja sam bila velika lažljivica, je li?

– Čuj, Melita … – zbuni se majka.

– Znam, znam da sam bila … Imali ste zbog toga muke sa mnom, ja to dobro znam …“

(…)

„– Mama – nastavi Melita odlučno i glasno i ustade sa stolice. – Teta Melanija, zar ne, teta Melanije ti je javila da je bolesna, a nije bila, je li?

– Tako je, Melita – reče majka.

– Znači … ona je to izmislila, je li?

– Ovaj … Melita … nemoj …

– To nije bila istina, je li? – pitala je djevojčica uporno dalje.

– Nije – odvrati majka.

– Ovi iz Zoološkog vrta … kad su stavili ploču – nastavljala je Melita – pred onaj kavez s medvjedom … Kako je opasan, i tako dalje … Sve su to izmislili? A tata?

– Tako je – javio se otac.

– A ti, tata – nastavila je Melita žmirkajući – jesi li ti baš tako teško bolestan ovih dana … Kad se igraš medvjeda, mislim, i drugo …

– Pa … pa, Melita … - zbunio se otac.

– Ali si na bolovanju, je li, a? Na bolovanju su bolesni ljudi. Je li tako, a?

– Pa ovaj … znaš, Melita …

– Ti si to, onda, onako … izmislio … a? Malko nasamario liječnike? Kao mamu kad pušiš u vrtu …“

(…)

„– Kao Nenad kad kaže da nije jeo jagoda a sutra dobije takav osip da ga vidiš na kilometar daleko – produži djevojčica obraćajući se bratu koji je uporno čitao novine.

– (…)

– Svi su oni izmišljali, je li, mama? Nećemo reći lagali, jer je to ružno … Ali su izmišljali, je li mama?

– Pa jesu, naravno … Ali …

– Dobro, mama, onda ništa … 'Ajdmo jesti – reče Melita i nasmije se. – Samo ne zna zašto vi meni niste odmah rekli u lice: 'Melita, lažeš … ti si lažljivica …' A ne ovakve, ovakve …“ (Kušan, 2012:93-94).

Odnos otac - sin

Nakon majčina odlaska otac i brat Nenad pokreću akciju s ciljem sprečavanja Melitinog laganja. U svoju akciju uključuju i Melitine najbolje prijatelje Šilju i Vericu. Kao i u *Družbi Pere Kvržice,* i ovdje su djeca intelektualno superiornija od svojih roditelja.

> „Nešto bi trebao učiniti. Mislio sam da bi mi ti morao pomoći. Ti si muško...Možda bismo mogli nešto smisliti sad dok nema mame... Ala bi to bilo iznenađenje kad se vrati! Zamisli njezina Melita odjednom govori samo istinu…“ (Kušan, 2012:34).

> „Ti si vrlo pametan dečko, toliko čitaš… dosjetit ćeš se prije nego ja. Ja ti osim svoga posla i auta ništa drugo i ne znam…“ (Kušan, 2012:35).

Nenadova ideja bila je da se svaka Melitina laž obistini te da ju tako osvijeste kako nije dobro lagati i izmišljati. Otada se sve Melitine laži odjednom ostvaruju, a Meliti nije jasno što se događa.

4.4. Miro Gavran, *Sretni dani,* 1994.

Roman *Sretni dani* Mire Gavrana, hrvatskog dramatičara i pisca za mlade čija su djela prevođena na desetke stranih jezika, objavljen je 1994. godine. Roman, inače ovjenčan nagradom „Mato Lovrak“ za najbolji hrvatski dječji roman, na šarmantan i simpatičan način govori o problemima dječjeg, ali i svijeta odraslih, a uz to ulijeva i nadu da je sve moguće. Dvojica sinova iz različitih obitelji, obojica nesretna jer im nedostaje drugi roditelj, na kraju uspijevaju spojiti svoje roditelje i postati jedna obitelj što je bila njihova najveća želja. Ovaj roman se može promatrati kao socijalno-psihološki roman u kojem prevladavaju elementi ljubavi i prijateljstva:

> „Sada, nakon svega, znadem da su u životu najvažnije dvije stvari: prijateljstvo i ljubav. Zahvaljujući prijateljstvu s Juricom, profurao sam s Tihanom, a moja mama je profurala sa stričekom Božidarom. Zahvaljujući maminoj i Božidarovoj ljubavi dobio sam oca i prijatelja. Zahvaljujući ljubavi i prijateljstvu, za našu obitelj počeli su sretni dani.“ (Gavran, 2000:80).

Prema Haramiji, roman *Sretni dani* svrstava se u grupu reorganiziranih obitelji koja nastaje nakon ponovne ženidbe ili kohabitacije jednog roditelja s novim partnerom. Reorganizirana obitelj jest ona obitelj koja nastaje kada nakon prethodnog braka bivši supružnici zasnivaju novi brak te se na taj način mijenja struktura obitelji (Haramija, 2006: 58-59). Taj je oblik obitelji pravi primjer toga da je za normalno odrastanje i funkcioniranje djece prirodno i normalno da imaju oba roditelja (Haramija, 2006).

Obitelj

U središtu romana su dvije krnje obitelji, u kojima su glavni likovi dvojica dječaka, Pero i Jurica koji žive s jednim roditeljem. Saznajemo da Jurica živi s ocem, a Pero s majkom. Iz iskaza dvojice dječaka očito je da im nedostaje drugi roditelj, a ovaj Gavranov roman prikazuje dječje osjećaje u tim tzv. “krnjim” obiteljima. Gavran ovim djelom naglašava koliko je iz dječje perspektive važna cjelovitost obitelji, ali prikazuje dječje likove koji su sada već protagonisti koji upravljaju svojom sudbinom. U nastojanju da pronađu svojim roditeljima odgovarajućeg partnera, Pero i Jurica nisu prezali ni od najdomišljatijih spački - od namjernog uništavanja elemenata po kući kako bi došao

majstor u kojeg bi se majka mogla zaljubiti, preko ideje stavljanja majčina imena u "Večernji list", pa sve do toga da Pero i Jurica zajedno moraju napraviti kakvu nepodopštinu da im se roditelji silom prilika spoje. Na kraju su u tome i uspjeli, a kroz cijeli roman se, dakle, proteže ideja da je samo cjelovita obitelj sretna obitelj.

Odnos Pero - majka

Iz Perinih iskaza u romanu može se iščitati njegovo tradicionalno poimanje i shvaćanje obitelji. Smatra da bi otac trebao biti strog i čvrst, tj. treba imati autoritet, dok bi majka predstavljala sigurnost, toplinu i nježnost.

> „Moja mama je stvarno dobra i draga, ali ponekad se ponaša kao da mi je tata. To je možda zato što je moj tata umro kad mi je bilo godinu dana, tako da ja i ne znam kako je on izgledao. A mama ponekad misli da mora biti stroga prema meni, ne bi li mi tako nadomjestila oca. To je čista glupost. Ona je u duši blaga žena, i bilo bi joj bolje da ne glumi preda mnom snagu i odlučnost." (Gavran, 2000:11)

Kod Pere vidljiv je osjećaj nezadovoljstva i ugroženosti zbog nedostatka oca, kojeg se čak i ne sjeća jer je preminuo dok je još bio malo dijete.

> „U kuću nam dolaze samo baka, tetka i Barbara. Ja sam ovdje jedini muškarac, i sad hoću da ti kažem da meni ovdje nije lako. Ni s tobom mi nije lako. (…) Mama, oprosti, ti si super mama, mada imaš i svojih mana. Ali, ti mi ne možeš biti tata, ne možeš. Ja želim tatu s kojim mogu razgovarati o muškim stvarima, s kojim ću ići na tekme, koji će biti tata, shvaćaš." (Gavran, 2018:48)

Iako je imao majku koja se brinula za njega i koja se trudila biti istovremeno i otac i majka, Peri je bio potreban muški uzor. Ili je barem on to tako mislio jer, iako se radi o suvremenom romanu, još uvijek je vidljiva podjela aktivnosti koje se rade s muškarcima (očevima) i onih koje se rade s majkama. U razgovoru s majkom vidi se koliko želi imati oca s kojim bi mogao gledati utakmice, ići na utakmice, razgovarati o „muškim stvarima". Sanja Vrcić-Mataija (2011) ukazuje da je riječ o suvremenoj patrijarhalnoj obitelji u kojoj su odnosi moći tradicionalni, ali se promijenio vremenski okvir.

Nakon razgovora sa sinom, majka pristaje dati priliku dvojici udvarača. Karakterizacija tih udvarača, jedan opsjednut imutkom, a drugi koji očekuje da njegova partnerica izgleda dobro i ne prihvaća njenog sina, vrlo je duhovita. Čak i dječjem uzrastu, koji je ciljana publika ovog romana, iz navedenog može biti jasno kakav ne treba biti, što je poprilično edukativan element u Gavranovom djelu. I sve to je izvedeno na pitak i šarmantan način, a neki od mlađih čitatelja možda su u kasnijem životu postali svjesni da takve situacije u kojima je teško pronaći (novog) partnera nisu rijetke. S obzirom na to da raniji planovi, dakle, pronalaska adekvatnog partnera za majku nisu urodili plodom, Pero i Jurica nakon spontanog razgovora odlučuju stvari preuzeti u svoje ruke i spojiti svoje roditelje:

> „Zar bi ti pristao da tvoj tata bude moj tata, da ga dijelimo? – Svakako. Ako ti nemaš ništa protiv da tvoja mama bude meni mama. - Onda ćemo nas dvojica biti braća!-uzviknuh oduševljenim glasom.-Bio bih ti dobar brat-reče Jurica. –Ti mi već i jesi brat, i više nego brat rekoh ja.“ (Gavran, 2000:51).

Osim što su dječaci željeli imati oba roditelja, jasno je vidljivo i uzbuđenje koje osjećaju shvaćajući da će oni time postati polubraća. Navedeno pokazuje dubinu njihova prijateljstva, a i pravi osjećaj one iskonske, neiskvarene dječje sreće. Čitatelj se svakako ugodno osjeća i kad čita da su se nakon nekoliko „slučajnih“ susreta roditelji zbližili što će u konačnici rezultirati brakom.

> „Pa, eto, ja sad malo drugačije gledam na sve, naime: ako ti ne bi imao ništa protiv, ako ti misliš da bi to za nas bilo bolje… samo ako ti pristaneš, ja bih pristala na to što mi se nudi.- O čemu ti uopće govoriš? –Striček Božidar me zaprosio.-Stvarno?-Ali ako si ti protiv…Super!!! Ju-hu!-Pa ti se veseliš. Naravno da se veselim. Napokon ću imati oca.“ (Gavran, 2000:78).

Odnos Jurica - otac

Drugu krnju obitelj predstavlja Jurica koji živi s ocem Božidarom, a mama ih je ostavila prije pet godina. Djeca kao čitatelji možda se nisu ranije imali prilike susresti sa situacijama poput ove, dakle s odlaskom jednog od roditelja (moderna obitelj), a suvremeni romani čine upravo to - oni više nisu toliko, barem ne očito, usmjereni samo na odgoj već djeci približavaju brojne situacije koje su u svakodnevnom životu učestale. Osim toga, otac Božidar je prikazan kao vrlo zabavan i vrlo uspješan u odgoju svog sina.

> „I tako, kod Jurice je bio pravi muški ručak, kakav ja volim. I tek toga dana ja sam saznao da Juričina mama ne živi s njima, nego je prije pet godina ostavila svoga sina i muža, te otišla u Južnu Ameriku u zemlju što se zove Argentina, gdje živi s novim mužem.“ (Gavran, 2000:16)

Nakon jednog nedjeljnog ručka gdje je Perina majka prvi put upoznala Juricu, on nije mogao sakriti oduševljenje Perinom majkom, ali i čežnju kojom se dalo iščitati žaljenje za nedostatkom majčinske figure.

> „Čovječe, pa jel ti vidiš kako si sretan što imaš takvu mamu kakvu imaš, stvarno je super. (…) Kako je samo dobra kuharica, kako je samo mlada i kako s nama priča kao da smo odrasli ljudi. Baš bih volio da i ja imam takvu mamu, pravi je frajer.“ (Gavran, 2018:65)

Pero i Jurica su uspjeli u svom naumu – dvije su obitelji spojili u jednu obiteljsku zajednicu. Upravo naslov *Sretni dani* otkriva da je za takve istinski sretne dane potrebna ljubav u čijoj pozadini leži pravo prijateljstvo (Hranjec, 1998), ali i pokazuje koliko su ova dva dječaka bila željna ljubavi i obiteljskog zajedništva.

4.5. Nada Iveljić: *Marijina tajna*, 1995.

U 70-im godinama 20. stoljeća na književnoj sceni se javlja Nada Iveljić kao uspješna autorica pripovijetki, igrokaza, pjesama te romana, a dio svoje karijere radila je i kao urednica dječjeg časopisa *Radost*. Njeno je pisanje prepoznatljivo u ispreplitanju stvarnog života s elementima fantastike i bajkovitosti. Ipak, postoje romani u kojima daje realan prikaz stvarne prošlosti bez irealnih elemenata. U mnogim svojim pričama koristi tematiku rata i njegovih privatnih i društvenih posljedica. Glavni likovi njenih djela uglavnom su djeca (Zima, 2011:210).

Marijina tajna je roman Nade Iveljić u kojemu su prikazane posljedice Domovinskoga rata u kojemu je djevojčica Marija, sa svojom majkom prognana iz svoga rodnog kraja, iz sela pokraj Vinkovaca. Saznajemo da je u ratu izgubila brata, a otac joj se smatra nestalim. Ratom razorena obitelj, majka i kćer dolaze u Dalmaciju, u Makarsku koja je primila i mnoge druge prognanike. Iako su se Marija i majka spasile od granata i mnogih događaja koji dolaze uz rat, djevojčica Marija i dalje se nadala da će se jednoga dana vratiti u svoju rodnu Slavoniju. Roman pripada realističnom opusu o Domovinskom ratu te je lik Marije tipičan dječji lik u hrvatskoj sociološko-psihološkoj realističnoj prozi. Roman je vrlo bolan i emotivan za čitanje zbog prikazivanja razorenog djeteta i razorenog osjećaja sreće u složnoj obitelji.

Djeca

U romanima Nade Iveljić dijete je prikazano kao žrtva. Najčešće su djeca roditeljska žrtva, ali i društvenih okolnosti i promjena, odnosno rata i njegovih posljedica. Dio djece svoju poziciju žrtve uočavaju i žele je se riješiti, a drugi traže način da je prihvate bez oslobođenja od toga. Ta određena egzistencijalna ugroženost djeteta u ratu dovodi do predodžbe o djetetu kao žrtvi koje treba zaštitu (Zima, 2011:289). Dijete je također žrtva „gradskoga, neprirodnoga, otuđenog načina života“. Dakle, grad u ovim romanima nije mjesto za igru, slobodu i veselje, već se dijete osjeća zarobljeno, skučeno i neslobodno zbog mnogih zabrana. U ono doba, kako Iveljić promatra okolnosti, grad nije smatran zdravim za dijete već je prikazan kao prijetnja djetinjstvu (Zima, 2011:211-212). Važno je

spomenuti da je dijete u romanima Nade Iveljić pozitivnije od odraslih i da želi promijeniti svijet na bolje. Kod nje je ono kompetentno da svoje probleme rješava samo na što je prinuđeno i u čemu često uspijeva. Vidljivo je djetetovo suočavanje s raznim emocijama, psihološkim stanjima, promjenama i okolnostima u kojem se nalazi dijete i njegova obitelj.

Roman *Marijina tajna* na svojim stranicama donosi perspektivu rata iz doživljaja djevojčice koja je u njemu izgubila bliske članove obitelji i preselila se u drugo mjesto. Marija je iznimno psihološki profilirana u ovome romanu i čitatelj može u punini doživjeti sve tragove koje ratni sukobi mogu ostaviti na djecu. Primjera je čitav niz - od osjećaja boli i tuge, preko nemogućnosti suočavanja s promjenom okoline i obiteljskog okruženja, pa sve do primoranosti na privikavanje u novoj sredini. Iako se praktički spasila došavši u Makarsku, Marija se vrlo teško privikava na novo boravište, novu okolinu i novo društvo. Prijateljima u školi znala je pričati o svome zavičaju, o zlatnim poljima, o konjima, ponajviše o rodama na krovovima i često je uspoređivala svoj zavičaj s Dalmacijom, tj. Makarskom. Bila je vidljiva njena želja za Slavonijom koja nikada nije postajala manja.

> „Sve je to tako različito od kamenita krajolika u Dalmaciji, od kvrgavih maslina i dračavog bilja. Tlo i raslinje ovdje je suho: bode sve što rukom takneš i nogom nagaziš. I u moru se nabadala na ježeve, a umjesto klepeta roda sluša kliktanje galebova u luci.“ (Iveljić, 1995:13)

Marija nikome nije povjeravala svoje misli i osjećaje, kao ni majci zbog istih rana tako ni vršnjacima jer oni to nisu mogli razumjeti zbog toga što nisu nikada takvo nešto doživjeli.

> „S mamom govori o svakodnevnim događajima, s vršnjacima se igra, a potreba da s nekim podijeli svoje osjećaje i želje, ostaje neudovoljena.“ (Iveljić, 1995:12)

To je također za nju predstavljalo veliki teški teret koji je nosila u sebi. Nije pričala o emocijama, ali o krajoliku i svom domu često je progovarala kroz što je njena čežnja za domom nerijetko izlazila na vidjelo. Bilo je očito njezino neuklapanje u novi zavičaj.

> „Ni svaka presađena biljka ne primi se u novome tlu, poneka ipak uvene. Marija je opstala. Iščahurila se iz djetinjstva poput leptirice i u svojoj trinaestoj godini od djeteta postala djevojčicom. Ali, rijetko je nasmijana“ (Iveljić, 1995:10)

Čak su i učitelji u školi stalno tražili od nje da opiše svoja sjećanja koja je izbjegavala. Htjeli su da riječima izrazi svoju bol te da se time riješi dijela tereta koji je kao djevojčici bio još teži, a kad bi je potaknuli da nešto nacrta, većinom bi to bio isti crtež. Marija je crtala rode koje su za nju imale veliko značenje. Sjećala se roda na svakom krovu slavonskih kuća.

> „Dugo mi je trebalo da joj rastumačim kako ono nisu galebovi nego dvije rode i da se ispod njih ne nalazi more već zgarišta naših domova. Slikom sam htjela prikazati proljeće kad se rode vraćaju s daleka puta. Dolijeću i traže gdje je njihovo lanjsko gnijezdo, a ne nalaze ni dimnjak ni krov ni kuće.“ (Iveljić, 1995:24-25)

Marija je imala prijatelje koje su učili da se prema izbjeglicama pristojno ponašaju. Imala je trenutke sreće, ali i čežnju za obitelji, za ocem kojeg je prerano izgubila i za rodnim domom koje nitko nije mogao ugasiti.

> „(...) uskoro će se napuniti tri godine otkako je napustila svoj dom i zavičaj vjerujući, poput ostalih prognanika, da će se ubrzo vratiti. Pa ipak se nije vratila, a zapravo se ni po čemu ne može zaključiti da će se to uskoro dogoditi.“ (Iveljić, 1995:41)

Marija je po mnogočemu posebno dijete i unatoč emocionalnoj oskudici, padovima i problemima bila je jaka i izdržljiva. Posjedovala je nešto za nju veoma važno, a to je tajila i baki i prijateljima i svojoj majci. To je bila samo Marijina tajna, odnosno komadić crijepa zamotan u rupčić, koji je bio jedini predmet koji je ponijela iz svoje uništene kuće. Za nju je taj crijep predstavljao najveću dragocjenost i bogatstvo. Njena tajnovitost prestaje u trenutku otkrivanja kada joj je slučajno iz džepa pred svima ispao taj komadić crijepa. Kada se otkrila tajna, Marija doživljava „prolom emocija“. Moglo bi se reći da je u tome trenutku proživjela sve što je do tada prešutila, potisnute osjećaje koje je sakrila, pustila se svaka suza koju je ona potisnula i sakrila. Samo u snu je viđala proživljene strašne prizore rušenja njenog doma. Izbacila je svu tugu, gorčinu, očaj, jad koji se nakupljao u njenoj duši. Time je privremeno nestala njena vjera u budućnost jer joj je bila oduzeta tajnovita povezanost s prošlošću.

„Tražite krivca? - upita. - Onda ga potražite drugdje i napokon ga kaznite, ako možete. Jer ja do današnjeg dana ne vidim da je kažnjen. To je dio krova moje kuće koju je razorio. I nije jedina, na tisuće je takvih. Na tisuće je djece i ljudi koji su ostali bez doma i bez svojih najbližih. A cijeli svijet to mirno gleda. Krivac za zločine i moju nesreću i dalje razara.“ (Iveljić, 1995:64)

Otkrivanje tajne za Mariju predstavlja prijelomni trenutak i smatra ga lošim znakom. Naime, Marija je vjerovala da joj je sa skrivanjem te tajne veća mogućnost povratka u obiteljski dom u kojem će ponovno biti zajedno sa svojim roditeljima, Ipak, naposljetku shvaća da tu želju za domom i roditeljima zapravo ne predstavlja predmet, nego je nada zapravo u njoj samoj. Nadu je, nažalost, izgubila kroz osjećaj samoće i napuštenosti.

„Ljudi su vrlo usamljeni, pomisli. I sama se tako osjećala premda je još prije nekoliko minuta bila okružena skupinom djece. No, ona za to ima dobar razlog: među njih je presađena poput mlade voćke. Sada samo traje, a primit će se tla kad se vrati svojoj kući. Ondje će cvasti lišena osjećaja samoće.“ (Iveljić, 1995:32)

Na kraju romana, Marija zavoli more i dalmatinski krajolik, njegove ljepote i karakteristike, Biokovo i vrh svetog Jure koji joj i „donosi“ dobre vijesti. Uz svu tu patnju i bol, Marija doživljava sretan kraj u koji rijetko tko može povjerovati, a kamoli ona postati svjesna toga trenutka:

„Mama je sjedila uz nju, dok je otac, izgladnio, jeo toplu juhu. Pogledala je njega i, štipnuvši se za ruku, ustanovila da ne sanja.“ (Iveljić, 1995:94)

Na kraju se osjeća voljeno uz svoje roditelje što dokazuje koliko je to bitno svakom djetetu u životu, ponajviše nakon svega proživljenog i tolike patnje. Pokazana je važnost prisustva oba roditelja u odrastanju svakog djeteta.

Dakle, u ovom romanu vidljiva je čežnja za potpunom obitelji i suočavanje s patnjom pomoću nade. Koliko izmiješane emocije, patnja, bol i osjećaj gubitka mogu utjecati na odnos majke i kćeri pokazuje očito na neki način udaljavanje Marije i njene majke. To nije udaljavanje u smislu manje ljubavi i osjećaja stranosti, već način suočavanja

sa stvarnošću pomoću šutnje i njihovog međusobnog prešutnog dogovora da se o ratu i gubitcima ne priča.

Obitelj u romanu *Marijina tajna*

Što se tiče odnosa između roditelja i djece, onemogućen je bliski odnos zbog prezaposlenosti roditelja, kao i zbog društvenih promjena koje su utjecale na promjenu obiteljske strukture. U ovom romanu, osim prikaza razorene obitelji nakon rata i progonstva, prikazan je odnos između članova obitelji koji se nose s gubitkom ostatka obitelji, mogu se primijetiti njihovi različiti načini suočavanja s boli i patnjom te je također vidljiva značajnost očinske figure u životu djevojčice i značenje gubitka istoga u životu. Karakteristično za djevojčicu Mariju koja ide u sedmi razred je njena patnja za bratom i ocem, odnosno gubitak njene polovice obitelji i njen nastavak života. Ona svoje osjećaje i tugu potiskuje i rijetko naglas o tome priča, no nikada nije izgubila nadu da joj je otac živ kao ni u njen povratak u svoj krajolik. Snagu za nadu daje joj velika čežnja za povratkom.

> „U takvim okolnostima teško je sačuvati nadu. Ipak, ona vjeruje da će se vratiti i vjeruje da će joj se vratiti otac kojega na popisu ratnih žrtava vode kao nestaloga. Pa kako se zasigurno ne zna da je poginuo, djevojčica se nada da je živ.“ (Iveljić, 1995:10)

Uz tu veliku čežnju za povratkom djevojčica je suzbijala misli o tatinom povratku, odnosno njegovom pronalasku. Vjerovala je da je on živ i da će se uskoro vratiti, ali te misli nije izgovarala naglas jer se bojala gajiti preveliku nadu da ne bi doživjela ponovno i još veće razočaranje. Također, nije htjela probuditi nadu kod majke, kako se ona ne bi razočarala i još više patila. Ovdje je zanimljiv element djeteta koje štiti roditelja od boli, što je uloga inače svojstvena roditeljima, ali pokazuje i koliko djeca u teškim okolnostima kao što je rat sazrijevaju i dio odgovornosti preuzimaju na sebe. U toj njenoj patnji, nadi i čežnji za ocem vidljiva je njihova povezanost i koliko joj nedostaje očinska figura u mnogim situacijama i životno bitnim događajima. O preminulom bratu nikada nije pričala ni otvarala dušu, ali ga nikad nije zaboravila i maknula iz srca.

Odnos majka – kći na primjeru djevojčice Marije i majke

Marijina majka odašilje profinjen duh, nosi crninu za sinom i nestalim suprugom. Lice joj je odavalo patnju i bol koju samo majka može osjetiti gubitkom djeteta, no borila se kroz život za sreću drugog djeteta između ostalog i s tihom nadom u mužev povratak. Iako joj je pogled bio pun patnje, oči su joj otkrivale njeno zanimanje za realnost i ljubav prema životu. Marija je imala mnoge noćne more. Neke od njih bile su rušenje planine Biokovo na nju ili utapanje u moru. Te Marijine noćne more liječi njena majka svojim zagrljajem, no jedino je zagrljaj i bitan jer za djevojčicu su riječi utjehe već odavno postale suvišne. Rušenjem njihove obitelji mijenja se i obiteljska struktura i njihov odnos. Dolazi do emocionalnog pada i odnosa vidno drugačijeg od uobičajenog odnosa majke i kćeri. Zajedničko im vrijeme najviše obilježava šutnja. Najviše provode vrijeme u tišini. Sve je između njih već rečeno osim svakodnevnih novosti, spontanih tema i prepričavanja događaja, a u njihovim razgovorima rat se više ne spominje, kao ni brat ni otac zbog straha od otvaranja bolnih rana, a ionako te rane u njima uvijek žive. Također, svjesne su da tim razgovorom neće zaboraviti užas koji su proživjele, već ga ponovno oživjeti.

> „Tijekom bolna i preduga boravka u progonstvu, njih dvije su jedna drugoj sve kazale. Čak su i riječi utjehe postale suvišne, a strahotu koju su zajedno doživjele u razorenoj kući i bježeći iz Slavonije dok se nisu zaustavile u Makarskoj, nisu htjele obnavljati sjećanjima; nije bilo potrebe ponovno otvarati rane u duši, nikada neće zaboraviti užas“ (Iveljić, 1995:12).

Zbog tih se razloga Marija i nije povjeravala majci u vezi njenih osjećaja, njene patnje i njenih razmišljanja o povratku rodnu Slavoniju i o maštanju o susretu s njenim ocem. Osjećala je majčinsku ljubav i oslonac, ali ne i povjerenje da dijele iste rane. Potiskivala je te osjećaje tuge i boli pred majkom odnosno proživljavala je te emocije kroz šutnju kao i njezina majka. Time je Marijin teret bio veći i imala je osjećaj okova i neslobode. Do određenog trenutka u njenom životu Marija nije imala s kim podijeliti otvoreno svoje osjećaje, želje i nade - sve do upoznavanja bake Ane.

Odnos Marija – baka Ana

Nakon što Marija upoznaje baku Anu, ta joj starica, sasvim nova osoba u njenom životu, pomaže nositi cijeli teret koji je do tada djevojčica nosila sama na duši. Starica je i sama bila u žalosti jer jednog sina nije viđala, a drugi joj je sin izgubio nogu u ratu. Obje su patile zbog posljedica rata i njegove okrutnosti. Baka Ana pomogla je Mariji jer ju ništa nije ispitivala o njenoj žalosti i emocijama, a dala joj je prostor da otvori dušu. Za razliku od ostalih ljudi, ne računajući majku, ponajviše ju je razumjela jer je ona i sama prognanica. Uz nju se Marija osjećala smirenom i slobodnom. Jedino je u nju imala povjerenje i našla u njoj oslonac i bezuslovnu podršku u svemu. Bez poticanja bake, sama joj je spontano pričala o svojoj žalosti i načinu patnje i suočavanju s njom. Starica je u Mariji probudila neopisivu i iznenadnu nadu koju je jednostavno bila neobjašnjiva.

> „Možemo zahvaliti Bogu što smo ovdje sigurne – tješila ju je baka. – Završit će rat. Iscrpiti će se zlo samo po sebi, ako već ne prestane na drugi način. Te riječi odjeknule su u Marijinu srcu. Bile su uvjerljive i otvarale su put nadi.“ (Iveljić, 1995:18)

Jedino je uz tu staricu Marija mogla olakšati svoju dušu i zaplakati. Pomogla joj je da se nosi i suoči sa svojom tugom, ali joj čežnju za svojim pravim domom i ocem nitko nije mogao nadomjestiti.

4.6. Sanja Pilić: *Ideš mi na živce*, 2011.

Sanja Pilić jedna je od značajnijih hrvatskih suvremenih književnica za djecu i mlade. Osim što je pjesnikinja i spisateljica za djecu, članica je i nekolicine odbora za dječje stvaralaštvo. Dobitnica je mnogih prestižnih književnih nagrada i priznanja, a moga su njena djela prenesena i na kazališne daske. U svojim djelima uglavnom koristi modernu tematiku te prikazuje tipične probleme suvremenoga društva. Sanja Pilić piše karakterističnim stilom te je zbog toga njen književni izraz vrlo blizak čitatelju te se čitateljska i kazališna publika može lako poistovjetiti s prikazanim situacijama u djelima. Pripovijedanje joj je upotpunjeno raznim dosjetkama i specifičnom duhovitošću. Izraz joj je pomalo luckast i blago duhovit kojim želi upozoriti na funkcioniranje urbanih obiteljskih sustava (Hranjec, 31). U suvremenoj dječjoj hrvatskoj književnosti stvorila je novi tip proze - "igrive, ležerne, stvaralačke, nedisciplinirane", kako navodi Senka Gazibara (2009:95) dodajući i da se Pilić u svojim djelima se "pretežito obraća starijoj dječjoj populaciji, odnosno razmiče dobne granice dječje književnosti afirmacijom tinejdžerske literature i eksperimentira u strukturi romana namijenjenih djeci".

U knjigama za djecu otvoreno i bez straha prikazuje svoj dječji duh “zarobljen” u odraslome tijelu, dok u knjigama za mlade otvoreno govori o problemima za vrijeme puberteta. Također, kako navodi Dragun, "Sanja Pilić u svojim romanima dosljedno ističe vrijednosti koje treba težiti" kao i da "te vrijednosti uglavnom proizlaze iz temeljnog ideala ljubavi" (Dragun, 2011:106).

Roman *Ideš mi na živce* govori o djeci rastavljenih roditelja i problemima uzrokovanim novonastalom situacijom. Roman je ispripovijedan iz perspektive svih članova jedne moderne obitelji - mame Simone, tate Zorana, sina Tina, kćeri Antonije, bake Linde, pojedinih prijatelja te nekih pridruženih članova obitelji pri čemu je glas u romanu dodijeljen čak i obiteljskom psu Njofri koji prepričava svoje doživljaje u disfunkcionalnoj obitelji. U središtu romana su tipični problemi dvoje tinejdžera rastavljenih roditelja koji se odvoje birajući s kim će živjeti.

Obitelj u romanu *Ideš mi na živce*

Roman prikazuje sliku tipične suvremene disfunkcionalne obitelji. Djeca rastavljenih roditelja žive odvojeno - sin Tin s mamom, a kćer Antonija s tatom, bakom i djedom. Sliku disfunkcionalne obitelji i način njenog funkcioniranja čitatelj ovdje slaže iz mozaika perspektiva svakog člana. Od svakog od njih se doznaje doživljaj života nakon rastave, a kroz jadikovke na osobne probleme i kako im različite situacije i emotivni trenutci najviše zadaju muke. U ovom romanu radi se o nesretnoj djeci koja, nakon dvije godine od rastave roditelja, priželjkuju da se oni pomire.

S početka romana saznajemo da Tin ima petnaest, a njegova sestra Antonija četrnaest godina. Iako se na početku činilo da im rastava možda neće toliko teško pasti i donijeti mnogo promjena, nakon nekog vremena shvatili su kako im nedostaje normalan obiteljski život. To su shvatili u situacijama kada su se njihovi roditelji počeli ponašati kao tinejdžeri u potrazi za novim partnerima. Tin jasno daje do znanja da nije zadovoljan što živi u takvoj obitelji i koristi termin "disfunkcionalno" za što možemo reći da pripada jezičnom sloju odraslih ljudi. Samim time, navedeno pokazuje i da rastava roditelja djecu suočava s problemima odraslih.

> „Smeta me što pripadam disfunkcionalnoj obitelji. Prije sam imao obitelj, a sada je nemam" (Pilić, 2011:9).

Antonija je odmah na početku romana vidno izrazila nezadovoljstvo životom s tatom.

> „Živim s tatom. Grozno. Sama sam to odabrala" (Pilić, 2011:7).

Prema Zoranovoj priči, mama Simona zatražila je rastavu nakon deset dana od zaljubljivanja u nogometnog trenera. Prije toga tata Zoran često je varao Simonu što je nekako prihvaćala, no nakon prevare s trenerom bila su joj muževe prevare dodatna izlika za razvod. Sanja Pilić ovim zapletom mlađu čitateljsku publiku uvodi u složenost romantičnih odnosa odraslih.

> „Nakon što sam ja nju varao (čisto bez veze) zatražila je razvod braka. U roku deset dana nakon što je upoznala tipa" (Pilić, 2011:13).

Doznajemo i drugu verziju priče od bake Linde (njegove majke) kako je Zoran zatražio razvod zbog prevare s trenerom za što je ona smatrala da je pogriješio. Zanimljivo je kako je nakon Lindinog nezadovoljstva nevjestom tek nakon razvoda uslijedila prisnost i želja da sve bude kao nekada.

> „Uhvatila me nostalgija: požalila sam što samo ogovarala Simonu jer mi se sada čini kao dobra vila“ (Pilić, 2011:116).

Osim što je shvaćala da Simona nije toliko loša, žudjela je da se stvari vrate u normalu zbog više razloga. Bila je umorna od čišćenja, služenja i brige oko sina Zorana i unuke. Iako je imala što zamjeriti njihovom braku, shvaćala je da je ipak život bio bolji kada su bili svi zajedno. Pogotovo je njoj bilo lakše. Osjećala je da je sve palo na njena leđa. Smatrala je da se obitelj mora ponovno ujediniti i zajedno prebroditi sve probleme.

> „Dosta mi je! Opet sam se pretvorila u kućnu pomoćnicu…Voljela bih da se pomire jer ovo postaje naporno“ (Pilić, 2011:49).

Mama Simona može se opisati kao osoba koja ne zna što želi te je vječito nezadovoljna. U određenim trenutcima razmišlja o bivšem mužu te se kaje što su se rastali, ali u nekom drugom trenutku misli kako je tako najbolje. Za njega kaže kako je najbolji otac, ali najgori muž. Razlika između muža i žene najviše se očituje u Zoranovom doživljavanju njihovih prevara. Kada ga je prevarila bio je vrlo bijesan, dok za vlastite „avanture“ kaže da su bile čisto bez veze.

> „Donijela je popis mojih ljubavnica i njihovih telefonskih brojeva. Priznala je da sam najbolji otac na svijetu i najgori muž“ (Pilić, 2011:13).

Kroz navedenu situaciju možemo sagledati i razliku uloge oca i supruga. Naime, jasna je distinkcija između odnosa koji je Zoran imao s djecom i za koje čak i njegova supruga kaže da su bili odlični i odnosa koji su oni imali kao supružnici. Jedno ne isključuje drugo, a to se može smatrati i poučnom porukom čitateljima romana da se razvodom ne mora nužno poremetiti odnos djece i oca, dok su s druge bračni odnosi u ovoj situaciji sasvim narušeni.

Odnos djece i roditelja

Poznato je da je djetinjstvo razdoblje nesigurnosti i promjena što se pokazuje i u ovome romanu. Nesigurnost prvenstveno dolazi iz nedostatka roditeljskog autoriteta nad djecom pa su samim time ona prepuštena sama sebi. Naime, roditelji ne obraćaju veliku pažnju na odgoj jer su zaokupljeni vlastitim ljubavnim problemima. Zbog roditeljskih grešaka i lucidnosti djeca si daju za pravo „pametovati" im i pokušati preuzeti vodeću ulogu u obitelji. Zbog situacije se „pametovanje" roditeljima ne sankcionira. U romanu ima situacija koje prikazuju probleme odgoja u suvremenom društvu. Roditelji bi često kako bi nešto prekrili, sakrili ili se iskupili dali neko obećanje djeci i tako im se dodvorili da o nečemu šute. Jedna od tih situacija je kada se otac našao u neugodnom položaju kada je sa sinom otišao u restoran u kojem su se pojavile dvije djevojke s kojima se Zoran viđao u isto vrijeme. Saznale su jedna za drugu, što nije bila nimalo ugodna situacija. Zoran je morao smisliti kako spriječiti ogovaranje o tome što se dogodilo jer nije želio da za to saznaju drugi, a pogotovo njegova bivša žena. Sinovu šutnju je pokušao kupiti obećanjem novog mobitela, nakon čega Tin razmišlja da i nije tako loše biti dijete razvedenih roditelja. Odnosno, u trenutku kada u takvim okolnostima prepoznaje vlastitu korist, Tinu situacija barem nakratko postaje podnošljivija.

> „Rekao mi je da staroj ne smijem zucnuti o događaju, a da bi mi se oduži, sljedeće subote kupit će mi novi mobitel kako bih mogao držati korak sa šminkerima iz gimnazije. Možda i nije tako loše biti sin rastavljenih roditelja kao što sam mislio?!" (Pilić, 2011:28).

Roman također ukazuje na još jedan problem suvremenog društva u kojem su istinske obiteljske vrijednosti nestale. Vidljivo je nepostojanje roditeljskog autoriteta pa se poslušnost i djetetova šutnja „kupuje". Razilaženjem obitelji roditelji nedostatak predanosti i pažnje prema djeci pokušavaju nadomjestiti skupim stvarima.

> „Kupila sam novi kaput u Benettonu. Tata me častio. Ovih dana ludo je raspoložen." (Pilić, 2011:68).

Nedostatak određenih životnih vrijednosti očit je i u vrijeme blagdana. Naime, blagdani su vrijeme u godini kada bi se te vrijednosti trebale najviše isticati. No i tu su

roditelji zakazali jer, umjesto da provedu Božić i Novu godinu s djecom, oni su poželjeli to vrijeme provesti sa svojim novopečenim partnerima.

> „Napokon sam dočekala Novu godinu u ljubavnom zagrljaju i bez djece! Okovi su privremeno spali!“ (Pilić, 2011:137).

Iako na prvu djeluje grubo, Sanja Pilić ponovno svoje čitatelje suočava sa situacijom u kojoj roditelji ponekad požele imati i malo vremena za sebe, ali svakako otvara pitanje zajedništva kojem se u gotovo svim kulturama svijeta pojačano osjeća upravo u vrijeme blagdana.

Odnos roditelji – sin Tin

Zbog ponašanja svojih roditelja najviše je patio Tin koji je ostao živjeti s mamom. Bio je nezadovoljan životom koji je ličio životu u sapunici.

> „Kao da se nalazim u nekoj sapunici. A mrzim sapunice! I sve je nekako drukčije. Prije sam imao obitelj, a sada je nemam“ (Pilić, 2011:9).

Bio je svjestan veće slobode koju mu je majka omogućavala, no nakon nekog vremena mu je to dosadilo. Čak ga i baka i djed živciraju jer mu podilaze, a on primjećuje da su sretni što su se roditelji rastali. Svoje nezadovoljstvo nije krio te je mami jasno dao do znanja kako mu smeta njezino ponašanje. Imali su sve veće međusobne sukobe. Dakle, i ovdje se javlja obrnuta situacija kada dijete prigovara roditeljima za njihovo ponašanje.

> „Ispada da je sreća što moram kuhati i zabavljati se s Tinovim promjenama raspoloženja. Rekao mi je da sam kriva za sve. Nije ni čudno što se rađa manje djece. Tko želi još nositi takvu krivicu na svojim leđima?“ (Pilić, 2011:22).

Simona takve situacije nije rješavala razgovorom, već je jednostavno samu sebe tješila kako nije u redu da se sin tako ponaša prema njoj. Smatra kako je dobra majka te da od djeteta ne zahtijeva ono što ne bi zahtijevao svaki roditelj, a to je da se prihvati knjige i učenja. Kod Tina je njena gnjavaža i tjeranje na učenje izazvalo još veću ogorčenost.

Što se tiče oca, Tin zna kako mu je otac pravi zavodnik te se pokušava ugledati na njega. Svjestan je da mu otac podiže prosjek kod djevojaka, osobito kada se pojavi pred školom na motoru. Na neki način, koristi ga da bi pridobio pažnju djevojaka.

Tin je primjer „problemskog djeteta“ koje više nije jednostavno i razumljivo. Iako često pomisli kako je bolje što su se rastali, ipak ima želju i smišlja kako ponovo spojiti i pomiriti roditelje. Prvi cilj bio mu je odvajanje tate od svake njegove ljubavnice. Smišljao je razne zamke i načine kako da vrati nekadašnju svoju obitelj. Na pamet su mu padale mnoge lucidne i pomalo zabrinjavajuće ideje kao što je slanje anonimnih i prijetećih pisama ljubavnici Danijeli. Smatrao je da je nakon njihovih zabava sa strane došlo vrijeme da ponovo budu normalna obitelj.

> „Htio bih da roditelji ponovno pronađu smisao zajedničkog života…Dosadilo mi je biti sin rastavljenih roditelja i gotovo. Sad kad su se malo zabavili mogu se vratiti na staro“ (Pilić, 2011:77).

Odnos roditelji – kćer Antonija

Antonija je tipična tinejdžerica s pubertetskim problemima, a dodatno je muče problemi razorene obitelji i život s tatom. Njome vladaju nesigurnost i nezadovoljstvo sobom te se trudi pronaći dečka koji će je primijetiti. Posebno nezadovoljstvo pokazuje u situaciji u kojoj se njena prijateljica Mirela neprekidno dopisuje s dečkom i priča o njemu. I Antonija želi imati nekog izvan svoje disfunkcionalne obitelji na koga može uvijek računati. U godinama je kada društvo utječe na nju te se pokušava uklopiti u svijet oko sebe. Bila je ljubomorna na djevojke koje su imale dečka, na djecu koja su živjela u složnim obiteljima i na sve za što je imala osjećaj da ona nema.

> „Ljubomorna sam apsolutno na sve u razredu čiji roditelji nisu rastavljeni“ (Pilić, 2011:23).

Njezina majka je svjesna kako je to ponašanje koje je Antonija preuzela od nje:

> „Antonija je nabila komplekse, vjerojatno na mene. Kaže da nema sreće u ljubavi i gotovo“ (Pilić, 2011:45*).*

Odabrala je sama život s tatom, no osjećala je sve veće nezadovoljstvo. Bila je ljubomorna na sve njegove ljubavnice i osjećala je kao da je njen otac ne primjećuje, a ona kao da je najmanje važna. Nije se više družila ni zabavljala ni smijala s njim kao nekada, a otac prema Antonijinu mišljenju nije provodio s njom dovoljno vremena, zbog čega se ona osjećala posebno zapostavljenom.

> „Tata, na kojeg sam nekada koliko-toliko računala, posve je poludio i više ga uopće nema kod kuće“ (Pilić, 2011:41).

Željela je da se vrati stara obiteljska situacija, a pristala bi čak i na normalan dosadan život sa svakodnevnim obiteljskim neslaganjima i problemima. Htjela je stari mir bez raznih ljubavnika, ljubavnica, odvojenosti i sličnih briga.

> „Htjela bih mir. Imamu. I tatu. I brata. I Njofru, psa.“ (Pilić, 2011:8).

Djeca

U ovom je romanu prikazano kako se uloge u obitelji mogu promijeniti. Roditelji imaju veliku ulogu u izgradnji djetetove osobnosti te njihovo ponašanje utječe na način kako će se ponašati njihova djeca. Tako u ovoj obitelji djeca mudruju roditeljima, kritiziraju ih i stalno se žale na njih. Provjeravaju život roditelja i brinu se za njihov ljubavni status i njihove ludorije. Javljaju se mnoge obrnute situacije.

> „Pregledavam mu mobitel kad god mogu, umjesto da on to meni čini. Znam sve što mu se događa u ljubavnom životu. Uostalom, njegove vještine će mi jednom koristiti“ (Pilić, 2011:96).

Tin za svoje roditelje kaže kako su djetinjasti te da se upravo zbog toga ne bi trebali upuštati u nove brakove i veze. Djeca zamjeraju roditeljima zbog njihovog raspuštenog djetinjastog ponašanja jer smatraju da bi se zapravo oni kao djeca trebali tako ponašati. Trebali bi oni imati prve ljubavne probleme, avanture i takve brige, a ne trpjeti posljedice ponašanja roditelja.

Kada su u pitanju brat Tin i sestra Antonija, njihov je odnos tipično bratsko-sestrinski. Međusobno su se živcirali i mislili su da im neće teško pasti razdvojenost. Ipak, počeli su si nedostajati.

„Ali meni je brat išao na živce pa sam ga se htjela riješiti. Sad mi nedostaje“ (Pilić, 2011:7).

U romanu ne saznajemo kako je obiteljska situacija završila, ali kraj nagovješćuje kako postoji mogućnost da se roditelji pomire. Zbog toga su najviše sretna njihova djeca koja su, na kraju krajeva, i zaslužna za takav rasplet situacije. Dječji lik se i u ovom romanu pozitivniji, odnosno zreliji, odgovorniji i sabraniji u odnosu na odrasle.

5. Model tradicionalne i moderne obitelji kroz rodne uloge

Rodne uloge, prema definiciji Europskog instituta za ravnopravnost spolova, „su društvena pravila i pravila ponašanja koja se unutar određene kulture smatraju društveno prikladnima za pojedince određenog spola“. K tome, prema istom izvoru, te „rodne uloge često su uvjetovane strukturom kućanstva, pristupom resursima, određenim utjecajem svjetskog gospodarstva, konfliktima ili nepogodama i drugim lokalnim čimbenicima poput ekoloških uvjeta. Kao i rod, rodne uloge mogu se mijenjati kroz vrijeme, posebno u obliku osnaživanja žena i preobrazbe maskuliniteta”. Pojmu rodnih uloga valja pridružiti i pojam rodnih normi, koje Europski institut za ravnopravnost spolova definira kao "standarde i očekivanja kojima se žene i muškarci prilagođavaju unutar okvira koji definira određeno društvo, kultura ili zajednica u datom trenutku". Upravo na rodnim ulogama i rodnim normama počiva ideja tradicionalne obitelji koja s vremenom u suvremenom društvu sve više slabi.

Navedeno vidimo i u analiziranom književnom korpusu. Krenemo li od motiva obitelji i obiteljskih uloga i odnosa u prvome analiziranom romanu, Truhelkinom romanu *Zlatni danci*, možemo vidjeti prikaz tipične tradicionalne obitelji, a daljnjom analizom odabranog književnog korpusa smo došli do različitih rodnih i obiteljskih uloga te moderne vrste obitelji.

U *Zlatnim dancima* žene su orijentirane na kuću i kućanske poslove, tj. ženske dužnosti, a i kada nije bilo posla njihovo je bilo da pletu. Toga nisu bile pošteđene ni djevojčice, pa tako ni Anica koja je bila jednom prilikom prozvana jer nije majci pomagala oko priprema za Uskrs, već se igrala, a njezina su se braća bezbrižno igrala u dvorištu. Iz današnje perspektive gotovo je nemoguće zamisliti obitelj u kojoj djeca nemaju predviđeno vrijeme za igru i čija je glavna uloga pomaganje u kući, odnosno - ako su takve obitelji i zamislive, na takve se odnose unutar obitelji ne gleda s odobravanjem. Kod Truhelke je ženina, što je već primjetno i u djevojačkoj dobi, uloga pasivna pa tako i Anica otvoreno poželi da je dječak s obzirom na veći broj dozvoljenih ponašanja u kojima oni mogu uživati, za razliku od žena kojima je mjesto u kući.

Na takvo je razmišljanje potiču upravo neravnomjerna raspodjela zadataka i obveza s obzirom na rodnu pripadnost koju ona proglašava nepravednom. Kao najstarije žensko dijete, Anica obavlja zadatke koje njezina braća ne moraju odrađivati što uključuje određene kućanske poslove, šivanje, čuvanje braće i druge. Kada razgovara s majkom o tome, ona joj kaže da je to jednostavno tako jer je ona djevojčica.

Gotovo plastičan primjer rodnih uloga, koje majka niti ne dovodi u pitanje jesu li u redu ili ne, bile su svakodnevica u vremenu u kojem je Truhelka pisala *Zlatne danke*. No Truhelka u roman uvodi ipak problematiziranje takvog društvenog uređenja, gradeći lik Anice kao djevojčice koja osjeća nepravdu prema takvim društveno uvjetovanim obrascima ponašanja. Upravo zbog tih novih ideja u kojima se osjeća ženska emancipatorska snaga, Truhelku možemo smatrati feministicom svoga doba.

I u romanu *Družba Pere Kvržice* vladaju patrijarhalni odnosi, pri čemu su i rijetki likovi djevojčica. Majka je prikazana kao radišna hraniteljica, no nema pretjerano aktivnu ulogu, a baka je prikazana kao neuka žena sa sela. Lovrak u dječjim romanima djevojčice prikazuje kao nesamostalne i nepoduzetne dok su njegovi dječaci samostalni i aktivni. Stereotipi o rodnim ulogama i shematizirani rodni odnosi su karakteristična pojava, već na početku romana vidljiva je negativna percepcija djevojčica koji ih ne doživljavaju kao ravnopravne, a prikazane su kao znatiželjne i brbljave.

Što se tiče prikaza svakodnevice u romanu *Družba Pere Kvržice*, može se zaključiti da je prisutan patrijarhalni poredak u kojem očevi imaju glavnu riječ, dok žene nemaju pravo glasa što se najbolje vidi na seoskoj skupštini gdje ni jedna žena nije bila prisutna. Također se može zaključiti da žene odgajaju djecu i brinu se o kući, dok muževi rade fizičke poslove.

Kod Kušana u romanu *Lažeš Melita* žene imaju aktivniju ulogu, za razliku od prethodnih romana. Glavni lik, Melita, sklona je laganju, ali u tome nije jedina jer je istoj navici sklon i njen otac. Majka je prikazana kao osoba koja sada mora voditi računa o tome da Meliti usadi ideje ispravnog ponašanja, ali isto to mora raditi i s vlastitim mužem. Kako se može zaključiti, njihova obiteljska situacija je takva da je suprug nezreo jednako kao dijete, a na majci je da vodi računa ne samo o dvoje djece, Meliti i njenom bratu, već i

suprugu koji laže i nevoljko odlazi na posao. I Melita u određenim situacijama preuzima ulogu gotovo odrasle osobe koja svome djetinjastom ocu dijeli lekcije o tome što je dobro za njegovo zdravlje, a što ne. Ženski likovi su u ovome romanu prikazani, dakle, kao pažljivi, obazrivi, vode računa o ljudima oko sebe, brinu se o njihovome zdravlju, dok muški likovi, konkretno Melitin otac, žive "kako im se hoće".

U romanu *Marijina tajna* prikazan je gubitak oca i brata, odnosno nastavak života samo s majkom. Tuga i težina situacije bili su preteški da bi Marija i njena majka razvile odnos u kojem se mogu jedna drugoj jadati i biti podrška. No Marija utjehu nalazi u baki. Ovim romanom dominiraju ženski likovi, prikazana je njihova unutrašnja borba da budu dobro i da nastave dalje sa životom, iako su slomljene tugom i boli, ali one pokazuju zaista veliku snagu. Marija je bila po mnogočemu posebno dijete i unatoč emocionalnoj oskudici, padovima i problemima bila je ujedno i jako izdržljiva. Snagu je pronalazila i u komadiću cigle koji je brižno čuvala kao uspomenu na svoj bivši dom, bila je svjesna da je preseljenjem na more dobila priliku za novi život, a sama sa sobom je prolazila i kroz najveće trenutke boli. Marija je u nekim situacijama prikazana i kao vrlo zrela, gotovo odrasla osoba, sposobna shvatiti da je prošla kroz iznimno teško iskustvo. Organizirala si je unutarnji svijet koji se polako počinje otvarati kad se zbliži s bakom. U tom odnosu, preskočila je svoju majku jer je njihova bol bila preslična, ali se povezala s drugom generacijom - bakom. Sve tri generacije žena u ovome romanu pokazuju veliku snagu za preživljavanjem i sposobnost nošenja i s najtežim situacijama.

Sretni dani donose prikaz takozvane „krnje“ obitelji, odnosno život djeteta sa samo jednim roditeljem. Kako se može vidjeti iz romana, iako djeca vole roditelja s kojim žive, ipak im nedostaju otac, odnosno majka. Glavni likovi u ovome romanu, Pero i Jurica, imaju stereotipni pogled na roditeljske uloge, bazirane na rodnim ulogama i sasvim je jasno da njihovi roditelji, ma kako se trudili, za njih nikada neće moći nadomjestiti onog roditelja koji im nedostaje. Jedan od dvojice likova dječaka, Pero čak spominje i „muški ručak, baš kakav voli“ kod Jurice i njegovog oca, dakle sasvim je očita njegova potreba za muškom figurom u životu s kojom bi se povezao na način na koji ne može ostvariti sa majkom, ne dovodeći svoju ljubav prema njoj, ipak u svemu tome, nipošto u pitanje. S druge strane, Jurici nedostaje majka i sve ono što ona predstavlja – blagost, mir, brigu za obitelj na način

kako to majke rade (odnosno, na način na koji dječaci zamišljaju da bi otac ili majka trebali brinuti o obitelji).Dječaci kao da su sasvim preskočili ideju zbližavanja s roditeljem kojeg imaju na način da prihvate situaciju u kojoj se nalaze kao onu koji roditelji nisu birali već im se dogodila. Aktivno rade na tome da spoje svoje roditelje, što im u konačnici i uspije, a sretnim završetkom nisu zadovoljna samo djeca već i roditelji koji su nakon određenih neuspjeha ipak pronašli partnera.

Sanja Pilić u romanu *Ideš mi na živce,* pak, čitatelje uvodi u još složenije bračne probleme koji uključuju i prevaru odnosno nevjeru i suočava ih s odlukama djece s kime će živjeti, a i nezadovoljstvom koji djeca nakon takve odluke mogu osjećati. Spominje se i pojam „disfunkcionalne obitelji“, odnosno takve obiteljske zajednice koja više ne ispunjava očekivanja djece. Simona za svoga supruga kaže kako je najbolji otac, ali najgori muž. Razlika između muža i žene najviše se očituje u Zoranovom doživljavanju njihovih prevara. Kada ga je prevarila bio je vrlo bijesan, dok za vlastite „avanture“ kaže da su bile čisto bez veze. Djeca su suočena s raspadom obitelji s čime se nikako ne mogu pomiriti. S ocem ne mogu razviti kvalitetan odnos i ljubomorni su na njegove ljubavnice, a majčino ponašanje polako prelazi u apatiju i mirenje sa sudbinom. Vidljivo je koliko odluke i ponašanje roditelja mogu utjecati na razvoj djeteta pa tako Antonija razmišlja o karijeri psihologa kako bi mogla bračne drugove odgovoriti od razvoda. Zbog osjećaja patnje nakon razvoda roditelja željela je da može pomoći drugima da se više nitko ne rastavi i da druga djeca ne prolaze isto kao ona i brat. Odlučila je svoju budućnost usmjeriti ka pomaganju bračnim parovima da prebrode sve probleme bez razvoda braka.

U ovome poglavlju prikazane su neke od rodnih uloga karakterističnih za tradicionalne i moderne obitelji primjerima iz korpusa analiziranih romana. Može se zaključiti kako tradicionalne obitelji obilježava patrijarhalnost, očekivanje od žena da obavljaju kućanske poslove i odgajaju djecu, dok muževi rade fizičke poslove, zatim neravnopravna raspodjela zadataka i obveza kod djece. U modernijim obiteljima žene imaju aktivniju ulogu. U nekim romanima prikazane su i disfunkcionalne obitelji, odrastanje djece bez jednog roditelja. Kao promjenu u modernijim obiteljima može se istaknuti sam stav roditelja prema djeci. Kao prisutnu rodnu ulogu i u tradicionalnim i u

modernim obiteljima možemo navesti da ženski likovi vode računa i brinu se za sve u svom okruženju, odnosno ugađaju svima dok muški likovi više rade po svojoj volji.

6. ZAKLJUČAK

Kroz odabrani korpus književnih djela u ovome su se radu pratili percepcija obiteljskih odnosa i pomak iz tradicionalne prema suvremenoj obitelji. Kako se moglo vidjeti kod Jagode Truhelke, dječja književnost njenog doba imala je vrlo naglašenu moralno - pedagošku komponentu, a obitelj je, barem u *Zlatnim dancima*, bila vrlo tradicionalna, patrijarhalna i sa strogo utvrđenim rodnim ulogama. Prikaz obitelji je idiličan, a već u sljedećem obrađenom romanu, *Družbi Pere Kvržice* Mate Lovraka, čitatelje se upoznaje sa socio-ekonomskim problemima hrvatskog sela koji se neminovno odražavaju i na obiteljske odnose pa su oni u ovom romanu nešto hladniji. No radnja je dinamičnija i dječji likovi kod Lovraka su nositelji radnje, oni preuzimaju stvari u svoje ruke i već svojom voljom i idealima pokazuju starijima na koje su vrijednosti pomalo zaboravili.

Lažeš Melita sasvim se razlikuje od prethodna dva romana, primarno po humoru i stilu pisanja po kojem je Ivan Kušan i poznat, a među djecom i omiljen. No ono što je sasvim drugačije od prethodnih analiziranih romana je činjenica da su odrasli u ovom romanu pomalo djetinjasti i skloni ponašanju karakterističnom za djecu. Atmosfera u romanu je opuštenija, a djelo je sasvim zabavno, ne toliko primarno edukativno, iako je, naravno, poruka da laganje nije ispravno ponašanje glavna moralna strana zapleta u romanu *Lažeš, Melita*.

Marijina tajna najozbiljniji je roman, najsloženije tematike u korpusu koji je odabran u ovome radu. Ratna svakodnevica, njene posljedice, nemir i strahovi njegove su temeljne odrednice. Mladi čitatelji se putem ovoga romana upoznaju sa strašnim i ozbiljnim situacijama kao što su ratne, a iz perspektive jedne djevojčice opisani su najveći zamislivi gubici. Samoća se donekle rješava kada Marija upozna baku što čitatelju ostavlja ipak nadu da su i najteži životni problemi savladivi uz osobe kojima je stalo do nas.

Gavranov roman *Sretni dani* progovara o još jednoj ozbiljnoj temi, a to je život s jednim roditeljem, odnosno modelu obitelji kakav u suvremenom dobu nije nikakva rijetkost. No i ta je svakodnevica, odnosno želja glavnih likova, djece, da ipak odrastaju u obitelji koja ima oba roditelja ostvarena, tako da roman na kraju ipak nudi utjehu.

Sanja Pilić svojim romanom *Ideš mi na živce* čitateljima nudi jedan sasvim uobičajen, a mnogima i dobro poznat, tinejdžerski svijet prepun za taj uzrast tipičnih problema, briga i svakodnevnih situacija.

U svim romanima prikazana je slojevitost obiteljskih odnosa. Zajednička karakteristika svih odabranih djela je što se djeca ne mogu sasvim povezati sa svojim roditeljima, odnosno iako postoje čvrste emocionalne veze one nisu pretjerano duboke. Djeca svoje roditelje cijene, poštuju i vole, no ono što im nedostaje u tim odnosima pronalaze u prijateljstvima ili dubljim emocionalnim vezama s drugim članovima obitelji.

Kako se na kraju može zaključiti, hrvatska dječja književnost se s početka 20. stoljeća do današnjih dana uvelike promijenila. Promjene društvenih okolnosti održavale su se na književnost koja ih je reflektirala, a odabrani autori su na svoj način svojoj čitateljskoj publici približavali važne poruke i na sebi svojstven način svatko od njih im je objašnjavao svijet u kojem odrastaju.

Od Jagode Truhelke pa do Sanje Pilić primjetne su promjene i u obiteljskim odnosima, ali i ulozi djeteta koja više nije pasivna već sasvim suprotno - ona je prema suvremenom dobu sve aktivnija. Mladi ljudi u odabranim romanima pokazuju da svakako gaje određene ideale koji ih vode kroz odrastanje, pri tome pokazujući iznimnu snagu volje u njihovom dostizanju. Ponekad, kao što je to slučaj u primjerice *Družbi Pere Kvržice* svojim primjerom podsjećaju i starije na određene ideale koje su oni sasvim zaboravili, podsjećajući sve nas na dječji duh koji kroz odrastanje obično zaboravimo da smo ga ikada imali. Ratne teme, teme napuštanja obitelji, razvoda, prevare i drugih životnih situacija odabrani hrvatski autori su svojoj čitateljskoj publici prikazali kao stvarnost koja zaista postoji, ali svatko od njih je na kraju romana ostavio mjesta za sretan završetak, najbolji u danim okolnostima, što je najljepša poruka koja čitatelja može dočekati na kraju romana, a to je da će ipak na kraju svega - sve biti u redu.

SAŽETAK

Tema rada je predodžba o međugeneracijskim obiteljskim odnosima u hrvatskim dječjim romanima. Prvi dio rada posvećen je teorijskom aspektu hrvatske dječje književnosti, nakon čega slijedi analiza odabranih književnih djela najznačajnijih hrvatskih dječjih književnika, i to: Jagoda Truhelka: *Zlatni danci* (1918.), Mato Lovrak: *Družba Pere Kvržice* (1933.), Ivan Kušan: *Lažeš, Melita* (1965.), Miro Gavran: *Sretni dani* (1994.), Nada Iveljić: *Marijina tajna* (1995.) i Sanja Pilić: *Ideš mi na živce* (2011.). Cilj rada je kroz vremenski presjek koji obuhvaćaju navedena djela (1918-2011) istražiti i prikazati promjene unutar strukture obitelji i međugeneracijskih obiteljskih odnosa prikazanih u odabranim djelima, s posebnim naglaskom na pomaku iz tradicionalne prema modernoj obitelji.

Ključni pojmovi: hrvatska dječja književnost, obitelj, dječji roman, međugeneracijski odnosi, moderno, tradicionalno

SUMMARY

The topic of this thesis is the imagery of intergenerational family relations in Croatian children's novels. The first part of the paper is dedicated to the theoretical aspect of Croatian children's literature, followed by an analysis of selected literary works of the most important Croatian children's writers: Jagoda Truhelka: *Zlatni danci* (1918), Mato Lovrak: *Družba Pere Kvržice* (1933), Ivan Kušan: *Lažeš, Melita* (1965), Miro Gavran: *Sretni dani* (1994), Nada Iveljić: *Marijina tajna* (1995) and Sanja Pilić: *Ideš mi na živce* (2011). The aim of the paper is to detect and show the changes within the family structure and intergenerational family relations presented in selected works through a time period encompassing in the mentioned works (1918-2011), with special emphasis on the shift from the traditional to the modern family.

Keywords: Croatian children's literature, family, children' s novel, intergenerational relations, modern, traditional

LITERATURA

PRIMARNA LITERATURA

Gavran, M. (1994). *Sretni dani*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Iveljić, N. (1995). *Marijina tajna*, Zagreb: Mosta.

Kušan, I. (2012). *Lažeš, Melita.* Zagreb: Znanje.

Lovrak, M. (2003). *Družba Pere Kvržice*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Pilić, S. (2011). *Ideš mi na živce*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Truhelka, J. (2003). *Zlatni danci*. Zagreb: Znanje.

SEKUNDARNA LITERATURA

Banožić, I. (2016). „Prikaz odraslih u dječjim romanima Ivana Kušana“. *Suvremena pitanja*, (21), 45-54.

Bošković, I. (1997). „Tema obitelji u dječjoj književnosti“ u: *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 7 – Obitelj u književnosti za djecu i mladež.* Osijek: Filozofski fakultet: Matica hrvatska, Ogranak; Pečuh: Filozofski fakultet. 19.

Crnković, M. (1990). *Dječja književnost*, Zagreb: Školska knjiga.

Crnković, M. Težak, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početaka do 1955. godine*, Zagreb: Znanje.

Dragun, D. (2011). „Cultural elements in the texts of Sanja Pilić“. *Journal of Elementary Education*, 4(1/2), 95-109.

Fosić, L. (2018). Status djela Jagode Truhelke u socijalističkoj Jugoslaviji. *Anali za povijest odgoja,* 15(15/16), 75-85. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=301770 (Pristupljeno 15. 6. 2020.)

Gazibara, S. (2009). Likovi dječaka i djevojčica u djelima Sanje Pilić. Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja, 55(21.), 95-107.) https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=58261 (Pristupljeno 23. 6. 2020.)

Hameršak, M., Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international.

Hameršak, M. (2009). Višestruki odnosi i neočekivani ishodi: prvo stoljeće hrvatske dječje književnost iz vizure povijesti čitanja, knjige i djetinjstva. *Časopis za suvremenu povijest*, 41(3), 783-804. https://hrcak.srce.hr/57869 (Pristupljeno 18. 7. 2020.)

Haramija, D. (2006.) Uloga obitelji u suvremenoj slovenskoj i hrvatskoj realističnoj prozi za djecu i mlade. U: *Zlatni danci: zbornik radova*, ur. Ana Pintarić, 58-59. Osijek.

Hranjec, S. (1998). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.

Hranjec, S. (2005). Obitelj u hrvatskom dječjem romanu u: *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 7 – Obitelj u književnosti za djecu i mladež*. Osijek: Filozofski fakultet: Matica hrvatska, Ogranak; Pečuh: Filozofski fakultet. 27-38.

Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Hranjec, S. (2009). *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: Alfa

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44557. (Pristupljeno 22. 6. 2020.)

Idrizović, M. (1984). *Hrvatska književnost za djecu*. Zagreb: Matica hrvatska.

Ivon, K. (2015). *Zlatni danci Jagode Truhelke: Primjer kroatocentričnoga kulturnoga imaginarija.,* Libri et liberi. 4 (1): 11-26. https://hrcak.srce.hr/149042 (Pristupljeno 17. 6. 2020.)

Majhut. B. (2005). *Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945*. Zagreb: FF pres.

Majhut, B. (2008). Periodizacija hrvatske dječje književnosti i književnosti za mladež od 1919. Kolo. https://www.matica.hr/kolo/309/periodizacija-hrvatske-djecje-knjizevnosti-i-

knjizevnosti-za-mladez-od-1919-20527/ Banožić, I. (2016). „Prikaz odraslih u dječjim romanima Ivana Kušana“. *Suvremena pitanja*, (21), 45-54.

Marović, Z., (2009./ 2010). *Ne smiješ plakati, ti si dječak*. Dijete, vrtić, obitelj. godište 15, br. 58. https://hrcak.srce.hr/128503 (Pristupljeno 20. 7. 2020.)

Nimac, D. (2010). (*Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu*. Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol. 65. No. 1., 2010. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=76005 (Pristupljeno 22. 6. 2020.)

Subotić, M. (1991). Dječja književnost hrvatske moderne (recepcijski refleks). Croatica XXII, 120-125 https://hrcak.srce.hr/213195 (Pristupljeno 22. 7. 2020.)

Težak, D. et Gabelica, M., (2017). *Anto Gardaš i Hrvoje Kovačević–dvije generacije akcijskoga dječjeg romana.* Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi, (6.), pp.125-138.)

Težak, D. (2006). „Vitez i Kušan–začetnici moderne hrvatske dječje književnosti“. METODIKA, 7, 13.

Vrcić-Mataija, S. (2011). „Prilog tipologiji hrvatskog dječjeg romana“. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 23(2), 143-154. http://hrcak.srce.hr/82461 (Pristupljeno 15. 7. 2020.)

Vrcić-Mataija, S. (2015.) *Obiteljski roman u hrvatskoj književnosti devedesetih godina prošlog stoljeća* // Hum, 10 135-163.

Zalar, I. (1978). *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Zebec, V. Ž. (2015). „Naša djeca Jagode Truhelke–poučavanje sudbinama ženskih likova“. *Libri et Liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture*, 4(01), 27-44.

Zima, D. (2011). *Kraći ljudi, Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu.* Zagreb: Školska knjiga.